

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (2), 1351-1392

Geliş Tarihi:25.06.2025 Kabul Tarihi: 15.11.2025

Yayın: 2025 Yayın Tarihi:30.11.2025

<https://doi.org/10.30561/sinopusd.1727005>

<https://dergipark.org.tr/sinopusd>

TÖLÖGÖN KASIMBEKOV'UN “KELKEL” ADLI ROMANININ SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Cuma BOLAT*

Öz

Genel tabirle bir dile ait kelimeler bütünü olan söz varlığı, dili kullanan toplumun kültürünü, düşünce yapısını, dünya görüşünü yansıtan en önemli araçtır. Bir dilin söz varlığı içinde dilin kendi öğelerinden oluşmuş, bunun içine yabancı öğelerin de girebildiği temel söz varlığı, atasözleri, deyimler, kalıp sözler, ikilemeler, terimler vb. öğeler bulunur. Tüm bunların zenginliği ve çeşitliliği bir dilin gelişmişliğinin ifadesi olarak kabul edilir. Bilindiği gibi her şair ve yazarın kendine has bir söz hazinesi vardır. Şair ve yazarlar sahip oldukları söz varlığına göre dili işleyip şekillendirirler. Edebî eserler de bu işleyiş neticesinde ortaya çıkar. Bir dilin söz varlığının ortaya çıkarılmasında edebî eserler etkin bir role sahiptir. Edebî eserler içinde barındırdığı söz varlığı unsurları ile hem dilin hem de dönemin zenginliğini gösterir. Ayrıca yazarların dili kullanım becerisini ve dile hâkimiyetinin tespitini mümkün kılar. Bu çalışmada Kırgız edebiyatında önemli bir yeri olan Tölögön Kasımbekov'un “Kelkel” adlı romanı söz varlığı açısından incelenmiştir. Çalışma kapsamına eserdeki atasözleri, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler ve terimler dâhil edilmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi tekniği ile yürütülmüştür. Eserdeki söz varlığı unsurlarını tespit edip bu unsurların ne oranda kullanıldığını belirlemek çalışmanın ana amacı olmuştur. Çalışma sonucunda eserde en sık kullanılan söz varlığı unsurlarının deyimler, terimler ve ikilemeler olduğu; en az kullanılan söz varlığı unsurlarının ise atasözleri ve kalıp sözler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tölögön Kasımbekov, Kırgız Türkçesi, Kelkel, Söz Varlığı

* Arş. Gör. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, cubolat@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-4548-8236>

This work is licensed under CC BY-NC-ND 4.0

An Analysis Of Tölögön Kasımbekov’s Novel “Kelkel” In Terms Of Vocabulary

Abstract

In general terms, the vocabulary of a language—comprising the totality of its words—serves as a fundamental vehicle through which the culture, cognitive framework, and worldview of its speakers are reflected. The lexicon of a language consists of both native lexical items and borrowed elements, and it encompasses a broad spectrum of linguistic components, including core vocabulary, proverbs, idiomatic expressions, formulaic phrases, reduplications, and technical terms. The richness and diversity of these elements are widely regarded as indicators of a language’s expressive capacity and level of development. It is well established that every poet and author possesses a unique lexical repertoire. Writers employ language creatively in accordance with their individual lexical resources, shaping their literary style and aesthetic expression. Literary texts, as products of this process, not only reflect the linguistic competence of their authors but also serve as valuable sources for examining the vocabulary of a given language. The lexical content embedded in literary works provides insight into both the language and the socio-cultural context of the period in which the text was produced. Moreover, such works offer empirical evidence for evaluating authors’ linguistic proficiency and mastery of stylistic conventions. This study explores the vocabulary usage in *Kelkel*, a novel by Tölögön Kasımbekov, a prominent figure in Kyrgyz literature. The analysis focuses on a range of vocabulary types, including proverbs, idiomatic expressions, reduplications, formulaic constructions, and specialized terminology. The research is grounded in the qualitative methodology of document analysis, a technique commonly employed in textual and linguistic studies. The primary objective is to identify the lexical elements present in the novel and to quantify their frequency of occurrence. The findings reveal that the most frequently employed vocabulary types in *Kelkel* are idiomatic expressions, technical terms, and reduplications, while proverbs and formulaic phrases appear less frequently. This distribution provides valuable insights into the stylistic preferences of the author and contributes to the broader understanding of lexical usage in Kyrgyz literary texts.

Keywords: Tölögön Kasımbekov, Kyrgyz Turkish, Kelkel, Vocabulary

Giriş

Dil, insanların anlaşabilmelerini sağlayan en gelişmiş iletişim aracıdır. Ergin’e (2013, s. 3) göre dil, “insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimaî bir müessesedir”. Dil sürekli gelişim ve değişim içinde olan canlı

bir varlıktır. "Bu gelişme ve değişme sürecinde dilin bünyesine birçok kavram ve sözcüğün girmesiyle söz varlığı oluşmaya başlar" (Tekeli, 2022, s. 55).

Genel tabirle söz varlığı, bir dilde kullanılan sözcüklerin tümüdür. Kelime hazinesi, söz dağarcığı, kelime dünyası, sözcük hazinesi gibi kavramlarla da karşılanan söz varlığı, Türkçe Sözlük'te (2005), "bir dildeki sözlerin bütünü; söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler" olarak tanımlanmaktadır (s. 1807). Söz varlığını Korkmaz (2007), "bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı" (s. 144); Göğüş (1998), "bir dilde kullanılan sözcüklerle, anlamı bir özellikle belirtmeye yarayan terim, deyim, atasözü gibi sözcük ve kalıp sözlerin hepsi. Söz dağarcığı" (s. 123); Gökdayı (2008), "bir dilin söz varlığı, çeşitli öğelerden oluşur. Bu öğelerin bir kısmı, konuşan kişinin her kullanımda özgürce seçebildiği, bağımlı ve bağımsız kullanılabilen, sözlüklerde madde başı olan sözcüklerdir. Bunların yanında bir başka grup da, her zaman belirli bir biçimde kullanılan atasözleri, deyimler, ikilemeler ve kalıp sözlerden oluşan kalıplaşmış öğeleri içerir" (s. 90) şeklinde tanımlamıştır. Aksan ise söz varlığını şu şekilde açıklamıştır (2004):

Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca, o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz, söz varlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar -ya da dil bilimdeki terimiyle göstergeler- olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir (s. 7).

Her dil kendine ait söz varlığına sahiptir. Bir dilin söz zenginliği ancak dilin geçmişten günümüze geçirmiş olduğu değişiklikleri takip etmek suretiyle fark edilebilmektedir. Dilin geçirmiş olduğu bu değişiklikleri takip edebilmenin bir yolu da söz varlığı çalışmalarıdır. Edebî eserler ait oldukları dile ait birçok söz unsurunu bünyesinde bulundurması sebebiyle söz varlığı çalışmalarına olanak tanıyan ürünlerdir. Edebî eserlerin söz varlığı üzerine yapılan çalışmalar, o dilin söz varlığı

unsurlarını belirlemesi, dilin kendine has yanlarını ortaya çıkarması, dile yeni unsurlar kazandırması; o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, kültürel özelliği, inançları, dünya görüşü, gelenek-göreneği, düşünce yapısı, maddi ve manevi değerleri gibi pek çok özelliğini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Bu tür çalışmalar ayrıca yazarların dile hâkimiyetini ve dili kullanma kabiliyetini saptamayı da mümkün kılar.

Bu çalışmada Kırgız edebiyatının zirve şahsiyetlerinden biri olan, Kırgız edebiyatında tarihsel romancılığın başlamasında önemli bir rol üstlenen ve bu alanda çeşitli eserler kaleme almış olan Tölögön Kasımbekov'un "Kelkel" adlı romanı söz varlığı açısından incelenmiştir.

1986 yılında yayımlanan "Kelkel" romanı, yazarın "Sıngan Kılıç" adını taşıyan eserinin devamı niteliğindedir. Romanda her ne kadar Kırgızların demokrat şairi Toktogul Satılğanov'un hayatı anlatılsa da Kırgız kadın general olan Kurmancan Datka'nın Rus hükümeti temsilcilerini barış antlaşmasının sağlanması için masaya oturtması, Kurmancan Datka'nın oğlunun idam edilmesi gibi çarpıcı sahneler de yer almaktadır. Genel itibarıyla eserde Orta Asya'nın işgalinin tamamlanmasından sonraki süreç ve dönemin sosyo-politik olayları anlatılmaktadır (Artıkbayev, 2013, s. 553-555).

Kasımbekov'un dilinin özgün olması, "Kelkel" romanının zengin bir söz varlığına sahip olması ve eser üzerine şimdiye kadar herhangi bir söz varlığı incelemesinin yapılmamış olması bu çalışmanın yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Eserde yer alan söz varlığı unsurlarını tespit edip bu unsurlardan hareketle yazarın dili nasıl kullandığını, hangi söz varlığı unsurundan ne oranda yararlandığını ortaya çıkarmak ve Kırgız Türkçesi ile ilgili yapılacak söz varlığı çalışmalarına katkı sağlamak çalışmanın ana amacı olmuştur.

Çalışmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışma "Kelkel" adlı eserde yer alan söz varlığı unsurlarının tespiti ile sınırlıdır. Söz varlığı unsurları da atasözleri, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler ve terimler ile sınırlıdır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini kapsamaktadır" (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 187). "Doküman incelemesi, elektronik ve/veya basılı her türlü kaynağı incelemek amacıyla kullanılan sistemli bir yöntemdir. Model, anlam çıkarmak, bakış açısı oluşturmak, deneysel bilgi geliştirmek için verilerin incelenip yorumlanmasına dayanmaktadır" (Akın ve Miçoğulları, 2021, s. 4).

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın temel amacı, Tölögön Kasımbekov'un Kelkel adlı romanında yer alan söz varlığı unsurlarını tespit etmek ve bunların kullanım sıklığını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda romandaki atasözleri, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler ve terimler sistematik biçimde sınıflandırılmıştır. Eserde geçen bu unsurlar metin bağlamında değerlendirilmiş ve her bir örnek, ilgili sayfa numaraları belirtilerek çalışmada sunulmuştur. Bulgular yorumlanırken hangi söz varlığı unsurunun daha baskın olduğu ve bunların anlatıdaki işlevi göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca, yazarın dili kullanım biçimiyle söz varlığını nasıl yapılandığına dair nitel bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırma hem Kasımbekov'un dil becerilerini hem de Kırgız Türkçesinin söz varlığına dair önemli ipuçları sunmayı hedeflemiştir. Bu yönüyle çalışma, edebî eserlerin söz varlığını ortaya koymadaki rolünü destekleyen bir uygulama örneği niteliğindedir.

1. Tölögön Kasımbekov'un "Kelkel" Adlı Romanının Söz Varlığı Açısından İncelenmesi

1.1. Atasözleri

Bir toplumun deneyimlerini, kültürel yapısını yansıtan, kim tarafından ne zaman söylendiği bilinmeyen, kuşaktan kuşağa aktarılan ve genellikle bilgi ve öğüt verici nitelikte olan kalıplaşmış sözlere atasözü denir. "İnsanoğlunun deneyimlerinden, bilgeliğinden ve benzetme gücünden kaynaklanan atasözleri dünyanın her dilinde vardır; çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı

anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelen sözlerdir” (Aksan, 1998, s. 38). İncelenen eserde 36 atasözü tespit edilmiştir:

akkan arıktan suu agat “su aktığı yerden yine akar” (s. 206), *eesin sıylasañ, itine söök sal* “sahibini sayıyorsan, köpeğine kemik at” (s. 114), *cakşu söz taş eritet, caman söz can keyiyet* “doğru söz taş eritir, kötü söz can acıtır” (s. 45), *atañdı öltürgöngö enendi alıp ber* “babanı öldürene anneni ver” (s. 330), *bilbegen uu içet* “bilmeyen zehir içer” (s. 115-123-305), *ak iyilet-sınbayt* “doğru eğrilir, kırılmaz” (s. 11), *arzandın sorposu tatıbayt* “ucuz etin yahnisi yavan olur” (s. 191), *at adamdın kanatı* “at insanın kanadı” (s. 239), *badışa kuda emes, kudaadan cuda emes* “padişaktan Tanrı olmaz, Tanrıdan da kul olmaz” (s. 195-249), *balası coctun, ırısı çok* “çocuğu olmayanın, kısmeti olmaz” (s. 249), *bar bolso körö albayt, çok bolso bere albayt* “varlıklı kişi göremez, yoksul kişi veremez” (s. 161), *bir üydün carığı bir üygö tiybeyt* “bir evin ışığı bir eve ulaşmaz” (s. 161-189), *katın ölsö-kamçı sap, kayra töşök cañırat* “kadın ölürse kamçı sapı, döşek yeniden yapılır” (s. 173), *bir süylö, eki uk* “bir konuş iki dinle” (s. 237), *can bar cerde ölüm bar* “canın olduğu yerde ölüm var” (s. 124), *dos ayrilat, söök kayrilat* “dost ayrılır, kemik (kardeş) tekrar kavuşur” (s. 390), *calgan cerden ört çıkpayt* “ateş olmayan yerden duman çıkmaz” (s. 110), *caman aytpay cakşu çok* “kötü söylenmeden iyi olmaz” (s. 31-37-40-294), *caman erdin belgisi-üydö baatır, coodo çok* “kötü erin işareti evde kahraman olup düşmana olmayandır” (s. 311), *camandıktı amandıktı ceñet* “kötülüğü saadet yener” (s. 100-313), *ceti ölçöp bir kes* “yedi ölçüp bir kes” (s. 23), *küç atasın taanıbayt* “güç babasını bile tanımaz” (s. 338), *korkkongo koş körünöt* “korkana çift görünür” (s. 233), *kudaydan korkpogondon kork* “Allah’tan korkmayandan kork” (s. 11-353), *kız cırğaar cerine ıylap barat* “kız gün göreceği yere ağlayarak gider” (s. 79-83), *kızdı suraganga ber, kımızdı içkenge ber* “kızı sorana ver, kımızdı içene ver” (s. 70), *Kırgızdıkı-kırk cılda* “Kırgızdıkı kırk yılda (olur)” (s. 111), *kırk cıl kırıgın bolso da, beyacal çımın ölböyt* “kırk yıl kırıgın olsa da eceli gelmeden bir sinek bile ölmez” (s. 42), *otuz ölçöp, bir kes* “otuz kez ölçüp bir kez biç” (s. 187), *saktıkta korduk çok* “uyanık olmakta küçümsenecek bir taraf yoktur” (s. 362), *ukkan kulakta*

cazık çok "duyan kulak suçlu değildir" (s. 33), *cazdıktan ölgön camanat, coodon ölgön saltanat* "yatakta ölmek berbat, düşmandan ölmek saltanat" (s. 379), *unçukpagan üydöy balaadan kutulat* "ses çıkarmayan ev gibi beladan kurtulur" (s. 213), *eşek eşekten kalsa, kulagin kes* "eşek eşekten kalırsa kulağını kes" (s. 311), *keregede kulak bar, keñeşer bolsoñ alıs bar* "duvarın kulağı var, gözünü de unutma" (s. 21-367), *dosuñdun aşın kasınday iç* "dostunun verdiği yemeği düşmanınki gibi ye" (s. 170).

Eserde yer alan atasözleri, Kırgız Türkçesinin somut ve soyut yaşam deneyimlerini, tarihî sosyal yapılarını ve kültürel değerlerini yansıtan kelime ve kavramları barındırmaktadır. Örneğin, *akkan arıktan suu agat* "su aktığı yerden akar" tabiri, doğa gözlemlerine dayalı metafor içerirken; *eesin sıylasañ, itine söök sal* "sahibini sayıyorsan köpeğine kemik at" gibi sözler toplumsal ilişkilerde karşılıklı saygıyı vurgulamaktadır.

Kırgız kültüründe doğa ve insan yaşamı iç içedir. Atasözlerinde doğanın işleyişine dair gözlemler, metaforik anlamlarla insan hayatına ve toplumsal davranışlara uygulanır. Örneğin, "akkan arıktan suu agat": Doğadaki düzenin ve sürekliliğin simgesi olarak kullanılır; hayatın, kaderin akışkanlığına vurgu yapmaktadır. "At adamdın kanatı" atasözünde ise at, Kırgız yaşamında hayati önem taşıyan bir varlık olarak görülür, özgürlüğün ve hareketin simgesidir.

Atasözleri, toplumsal yaşamın düzenlenmesinde ahlaki normların ve beklentilerin iletilmesi için kullanılmaktadır. "Eesin sıylasañ, itine söök sal": Saygı ve karşılıklılık ilişkisini öğütler; "dosuñdun aşın kasınday iç" atasözü ise dostlukta karşılıklı fedakârlığı ve anlayışın önemini vurgular.

Eserdeki atasözleri, Kırgız Türkçesinin söz varlığının zenginliğini, kültürel derinliğini ve yaşam felsefesini yansıtan önemli dilsel materyallerdir. Metaforik anlatımlar, toplumsal normlar, doğa-insan ilişkisi temaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu temalar, Kırgız toplumunun sözlü kültüründe köklü bir yer tutar. Böylelikle, dilin fonksiyonel ve estetik yönlerini ortaya koyar.

1.2. Deyimler

Toplumların hayat tecrübeleri sonucunda ortaya çıkmış, insanların yaşamında önemli bir yere sahip ve dilin en önemli yapı taşlarından biri olan deyimler, “en az iki sözcükten kurulan, konuşmada ve yazıda anlatım gücünü artıran, anlam yönünden yer yer mantık dışına taşan bölümleri olabilen, yapısındaki kimi sözcüklerin anlam değişmesine uğradığı, kalıplaşmış söz öbekleridir” (Çotuksöken, 1992, s. 5). İncelenen eserde 233 deyim tespit edilmiştir:

köñülün kötörüü “gönlünü almak, sevindirmek” (s. 130), *baş koşuu* “yuva kurmak; evlenmek” (s. 35-360), *üy betin körböö* “evin yolunu unutmak” (s. 147), *töböüsü menen cer kazuu* “iğne ile kuyu kazmak” (s. 35), *tili kürmöögö kelböö* “dilini oynatamamak” (s. 28), *mañdayı carıluu* “yüzü gülmek, sevinci yüzünden belli olmak” (s. 63-230), *kuyruğuña kalbır bayloo* “çamur atmak, kara çalmak” (s. 217-250), *köz körünöö* “göz göre göre, apaçık bir şekilde” (s. 6-17-21-24-151-303-316), *köñülün kıyboo* “kıyamamak, üzme istememek” (s. 232), *kirpik kakpoo* “göz kırpmamak, uyumamak” (s. 50-284-319), *izin çasıruu* “karda yürüyüp izini belli etmemek” (s. 106-274-293), *itatayı tutuluu* “cinleri başına toplanmak” (s. 60-319-326), *içi cıluu* “içi ısınmak; gönlü yumuşamak, memnun kalmak” (s. 20-21-168-365), *öz kindigin özü kesüü* “kendi göbeğini kendi kesmek” (s. 69), *dem saluu* “okuyup üflemek” (s. 215), *dem berüü* “moral vermek” (s. 26-199-232-242-254-309), *cürögün caraloo* “yüreğini yaralamak” (s. 137), *cürögü zırp etüü* “yüreği yerinden oynamak” (s. 61), *çılбір taštoo* “tuzak kurmak” (s. 114), *col arbituu* “yol katetmek, ilerlemek” (s. 3-137), *cini kelüü* “öfkelenmek, celallenmek” (s. 12-133-144-205-218-302-303-386), *canın ala kaçuu* “başının çaresine bakmak, canını zor kurtarmak” (s. 40), *cumurkadan kır çıgaruu* “öküz altında buzağı aramak” (s. 41), *boorun tırmoo* “gülmekten katılmak” (s. 220), *bilgen namazın okuu* “elinden geleni ardına koymamak” (s. 70), *köñülü çappoo* “canı istememek” (s. 54), *betine karmoo* “bahane üretmek” (s. 44-71), *bet aluu* “yönelmek” (s. 15-30-38-62-65-88-238-254-340), *betin açuu* “gün yüzüne çıkarmak” (s. 6-378), *til tabışuu* “anlaşmak; yakınlaşmak; arkadaşı olmak” (s. 198), *köñülün aluu* “gönlünü almak” (s. 37-73-141-

317-378), *köñül ösüü* "gönlü ferahlamak, morali düzelmek" (s. 186), *köñül kaluu* "gönlü kalmak" (s. 12), *kan tögüü* "kan dökmek" (s. 5-38-48-244-258-271-316-362), *köñül aytuu* "başağlığı dilemek" (s. 18-190), *can soogaloo* "aman dilemek" (s. 17-148), *can berüü* "can vermek; ant içmek" (s. 7-11-12-200-280), *ün alışuu* "birbiri ardınca ses çıkarmak, seslenmek" (s. 14-18-64-140-141), *başın aylandırui* "başını döndürmek" (s. 130-325), *baş tartuu* "el çekmek; yapmakta olduğu işi artık yapmamak" (s. 34-36-37-43-44-47-50-120-197-198-221-270), *kol cooluk* "başı bağlı" (s. 91), *aylası tügönüü* "çaresi tükenmek, çaresiz kalmak" (s. 11), *aylası kurui* "çaresiz kalmak" (s. 9-107-214-215-338-340), *nazarın sındırui* "şevkini kırmak, incitmek" (s. 169), *üröyün uçuruu* "yüreğini ağzına getirmek" (s. 316), *üşün aluu* "korku salmak" (s. 295-340), *canı keyüü* "azap çekmek" (s. 167), *attan oop tüşüü* "canı gönülden; içtenlikle, çok isteyerek" (s. 172), *arı karap ıylap, beri karap külüü* "bir gülüp bir ağlamak" (s. 236), *tilin bilüü* "birini iyi tanımak, bilmek" (s. 124-282-378), *tiline kirüü* "birini dinlemek; birinin sözüne gelmek" (s. 43-192-274-316), *sanaa tartuu* "tasalanmak, üzölmek" (s. 228), *zamanası kuuruluu* "çaresi tükenmek" (s. 42-322), *muunu boşoo* "bitap düşmek, takati kalmamak" (s. 112-158-169-192), *akıl saluu* "akıl danışmak" (s. 263), *baş bayloo* "evlenmek; bağımlı olmak" (s. 32-63-169-170-294-305-323-370-372), *bel bayloo* "cesaretlenmek; bel bağlamak" (s. 26-88-116-122-265-373), *töböüsü kökkö cetüü* "başı göge ermek" (s. 126-254), *booru oorui* "acımak, merhamet etmek" (s. 217), *kaz katar tizilüü* "sıra sıra dizilmek" (s. 264), *otu menen kirip, külü menen çıguu* "kul köle olmak" (s. 326), *külüün kökkö sapıruu* "köküne kibrit suyu dökmek" (s. 324), *kuş tilindey* "ufak tefek, fazla yer kaplamayan" (s. 43), *kötörö çaluu* "yere göge sığdıramamak" (s. 73-77-90-93-106-214-227-240-330), *kök cal* "gözü pek, korkusuz, atılgan" (s. 324-341-352-353-366), *kol kabış kılıu* "el uzatmak; yardım etmek" (s. 336), *kır körsötüü* "kendini göstermek; sesini yükseltmek" (s. 218-339-365), *oor topondo* "çoğu gidip azı kalmak" (s. 240), *kabırgası kayışuu* "içi sızlamak" (s. 35), *kıl cıldırboo* "gözünü üstünden ayırmamak" (s. 29), *kara taman* "fakir, fukara, zavallı, kimsesiz" (s. 135), *kabagı bürkölüü* "yüzü asılmak, morali bozulmak" (s. 117-189-323), *eki közü tört*

boluu “dört gözle beklemek” (s. 265-273), *cürögün öyüü* “yüreğini kemirmek, kederlenmek” (s. 14-138-139-259-263), *col berüü* “yol vermek; izin vermek” (s. 18-70-90-112-199-206-220-224-228-342), *col tartuu* “yola çıkmak” (s. 62-380), *eki cüzdüü* “ikiyüzlü” (s. 263-308), *cürögü elep-celep boluu* “yüreği çarpmak” (s. 124-131), *can kirüü* “can girmek, canlanmak” (s. 122-157-219-277-364), *can talaşuu* “telaşlanmak, çırpınmak, can atmak” (s. 320), *kara kök tartuu* “koyu mavi bir renk almak; morarmak” (s. 71), *sürötkö tartuu* “fotoğraf, resim çekmek” (s. 390), *köñül buruu* “dikkat etmek, özen göstermek” (s. 5-84-273-285-313), *canı kalboo* “cana yakın davranmak” (s. 217), *turmuşka çıguu* “başı bağlanmak, evlenmek” (s. 206), *can saktoo* “hayata tutunmak, geçimini sağlamak” (s. 101-306-340), *can tartuu* “taraf tutmak; birisine yakın durarak onun tarafında olmak” (s. 53-134-208-218-316), *betine çıguu* “birisine karşı çıkmak” (s. 196), *colgo tüşüü* “yola çıkmak, yola düşmek” (s. 138-144-225-266-272), *boz ala boluu* “allak bullak olmak” (s. 71-74-172), *baş-köz boluu* “göz kulak olmak” (s. 38), *közü ilinüü* “gözleri kapanmak” (s. 72-80-122-130-147), *es tartuu* “akıllanmak” (s. 325-326-363), *baş kötörüü* “başkaldırmak” (s. 94-141-176-192-194-197-201-237-274-321-328-376-379-389), *cünü tirüü* “canı pek” (s. 59), *canı cer tartuu* “gözünden uyku akmak” (s. 153-157-302-303-343-391), *kulandan soo* “turp gibi; çok sağlıklı” (s. 321), *çañ cuguzboo* “toz kondurmamak” (s. 241), *it azabın körüü* “sürüm sürüm sürünmek” (s. 256), *ant içkendey* “renkten renge girmek” (s. 142), *cım dey tüşüü* “gözleri parlamak” (s. 49), *koltuguna suu bürküü* “dolduruşa getirmek” (s. 232-262), *kuyrugun buroo* “kuyruğunu tava sapına çevirmek” (s. 217), *suuk köz* “kötü göz; kem göz” (s. 162-185), *üç uktasa tüşünö kirböö* “rüyasında bile görmemek” (s. 53-351), *canı çıguu* “canı çıkmak” (s. 286), *tumşugu menen bir tiyüü* “sert çıkmak; çok kaba davranmak” (s. 189), *töşök cañırtuu* “döşek tazelemek; tekrar evlenmek” (s. 173), *mat kaluu* “mat etmek” (s. 125), *köz kıyığın saluu* “göz ucuyla bakmak” (s. 8-274-285-337), *kolunan köörü tögülön* “on parmağında on marifet olan” (s. 203), *cürögü alıp uçuu* “aşırı heyecanlanmak” (s. 157), *köñülü çögüü* “keyfi bozulmak, canı sıkılmak” (s. 126), *kara kagaz* “kara haber” (s. 371), *içi açışuu* “içi yanmak” (s. 215), *sözgö kelüü* “söz

dinlemek, ikna olmak" (s. 6-10-41-109-112-138-235-304-330-351-372), *canın suurup aluu* "canını çıkarmak" (s. 36), *colgo saluu* "çaresini, çıkar yolunu bulup bir şekilde kurtulmak" (s. 286), *kat taanuu* "okuryazar olmak, okumayı sökmek" (s. 289-352), *ayagina çıguu* "sonuna gelmek, bitirmek, tüketmek" (s. 102), *baş çaykoo* "kafa sallamak; pişman olmak" (s. 132-54-81-132-138-164-185-207-217-244-284-382), *baş oorutuu* "başını ağrıtmak, boş sözlerle birisini bunaltmak" (s. 273), *boorun kötörüü* "kendi ayakları üzerinde durmak" (s. 383), *cürögündö kara cok* "gözü pek, cesur" (s. 98), *kara kursak* "boğaz, yeme, içme" (s. 100-142-193), *daldalı çıguu* "paramparça olmak" (s. 36), *kol bala* "evlatlık" (s. 206-263), *kol berüü* "el sıkmaq, tokalaşmak" (s. 20-105-107-285-388), *kol saluu* "el uzatmak" (s. 20-106-209-210-242-273-279-287-307-316-324-339-340-371-374), *kolonan kelüü* "elinden gelmek" (s. 20-23-58-74-148-200-236-354-384), *köz caruu* "doğurmak" (s. 57-86), *köz kırın saluu* "göz kulak olmak" (s. 55), *kulak saluu* "kulak vermek" (s. 31-65-82-207-212-328-359), *ooz tiyüü* "tadına bakmak" (s. 111-136-255), *til aluu* "dinlemek, uymak, itaat etmek" (s. 264-268-355), *atın satuu* "birinin adını kullanmak" (s. 23), *acal cetüü* "eceli gelmek" (s. 112), *bata kılıu* "fatiha okumak, dua etmek" (s. 35-41-64-136-139-170-190-201-236-294-353-358), *kuday bilet* "Allah bilir, belli değil" (s. 115-323), *kuday calgap* "Allah'tan, iyi ki" (s. 34-35-287-309-333), *kuday calgasın* "Allah razı olsun" (s. 137-139-288-306), *oñdoy berdi boluu* "şansı yaver gitmek" (s. 334), *kuday ursun* "Allah çarpsın" (s. 8-212-233), *kudayga şügür* "Allah'a şükür" (s. 11-15-20-31-39-116-136-149-152-153-226-231-233-237-390), *şaytan azgıruu* "şeytan aldatmak, kandırmak" (s. 60-191-216), *akılga saluu* "düşünüp taşınmak, akıl yürütmek" (s. 124), *akıl koşuu* "akıl vermek" (s. 92), *akıl toktotuu* "aklına başına almak" (s. 380), *esi ketüü* "aklı gitmek, şaşırmaq" (s. 147-217), *esi oop kaluu* "aklı durmak, kendinden geçmek" (s. 379), *esi çıkıuu* "aklı çıkmak, korkmak" (s. 23-303-322), *akarar kılıu* "hakaret etmek" (s. 20-141-155-280), *baş köz boluu* "göz kulak olmak" (s. 85), *başına kötörüü* "başına taç etmek" (s. 3), *cürök zaada boluu* "aşırı korkmak, endişelenmek" (s. 117), *caķşı boluu* "iyi olmak" (s. 7-39-58-69-70-173-206), *karganuu* "beddua etmek, lanetlemek" (s. 9-259-329), *peşenesi carık*

“sıcakkanlı” (s. 66), *kor kılıu* “hor görmek, küçük düşürmek” (s. 97-147-174-373), *coorun çukuu* “kuyusunu kazmak” (s. 233), *öz közünö özü işenbö* “gözlerine inanmamak” (s. 18), *sirkesi suu kötörbö* “suratı sirke satmak” (s. 105), *cini karmoo* “öfkelenmek, celallenmek” (s. 75), *cürögü tüşüü* “yüreği ağzına gelmek” (s. 94-302-307), *içi küyüü* “içi yanmak, yüreği sızlamak” (s. 147-186-189-214-316), *könülü kötörülüü* “mutlu olmak, neşelenmek” (s. 122-149-323), *esin eki kaluu* “aklını karıştırmak” (s. 49), *söök öçtüü duşman* “can düşmanı” (s. 162), *könülün kötörüü* “neşelendirmek, sevindirmek” (s. 130), *könül saluu* “gönlünü kaptırmak” (s. 13), *beli sınıu* “beli bükülmek” (s. 36), *kutu uçuu* “çok korkmak, ürkmek” (s. 151), *tabası kanuu* “için için sevinmek” (s. 81-149-374), *tañ kaluu* “hayret etmek, şaşırmak” (s. 266), *üröyü uçuu* “çok korkmak” (s. 3-107-186-200-212-287-306-307-319-368-372), *töbö çaçı tik turuu* “tüyleri diken diken olmak” (s. 147), *at üstünön* “gelişigüzel, üstünkörü” (s. 5-27-106-325), *it boluu* “rezil olmak” (s. 58-92-142-144), *suudan taza, süttön ak* “sütten çıkmış ak kaşık” (s. 93), *it canduu* “it canlı, dayanıklı kimse” (s. 322), *suuga tüşkön çıçkanday* “suya düşmüş fare gibi sırlıslıklam” (s. 24-283), *supsunu suuy tüşüü* “hayal kırıklığına uğramak” (s.76), *sır aldirboo* “sır vermemek” (s. 16-34-85), *oozu barboo* “dili varmamak” (s. 325), *kolgo tüşüü* “ele vermek, ele geçmek” (s. 4-55-108-269-334-335-338-340), *dımın çigarboo* “sesini çıkarmamak” (s. 241), *lam debö* “leb demeden leblebiyi anlamak” (s. 133), *cürögü ayrılıu* “yüreği hoplamak” (s. 310-337), *bala saluu* “düşük yapmak” (s. 381), *otu küyüşüü* “yıldızı barışmak” (s. 323), *tap cıldirboo* “kıpırdatmamak” (s. 78-100-181), *uy tilindey* “avuç içi kadar” (s. 88), *kolun bayloo* “elini bağlamak” (s. 174), *mert boluu* “helak olmak” (s. 40-43-44-45-297), *cılas boluu* “geriye eser kalmamak” (s. 384), *akıldan adaşuu* “aklı başından gitmek” (s. 118), *baş urunuu* “el pençe divan durmak” (s. 9-119), *ölöörün sanoo* “öleceği anı hesaplamak” (s. 319), *közü tunaruu* “gözü bulanmak” (s. 220-337), *közü toyuu* “gözü doymak” (s. 364), *tizginin tartuu* “dizginini çekmek” (s. 60-113-308), *es toktotuu* “aklı ermek” (s. 277), *oyun saluu* “hoplayıp zıplamak” (s. 391), *kulaç cayuu* “hayata sarılmak” (s. 284), *namısı oygonuu* “kanına dokunmak” (s. 323), *suuk körünüü* “göze soğuk görünmek”

(s. 275), *beşenege cazuu* "alnına yazılmak" (s. 104-254), *canı közünö körünüü* "canı burnuna gelmek" (s. 337), *kübögö tartuu* "şahit tutmak" (s. 94), *cer cazdanuu* "toprak altına girmek" (s. 164), *til бүтүү* "dili çözülmek" (s. 25), *til bilgi* "laftan anlayan" (s. 20-192), *mayıp boluu* "şehit olmak" (s. 169), *başın katuu* "başını saklamak" (s. 336), *kolunda cok* "elinde-avucunda bir şey yok" (s. 100), *cüzü carık* "yüzü açık" (s. 198), *ındını öçüü* "hayalleri suya düşmek" (s. 10-40-78-120-135-139-168-225-319-335-374), *şiltep koyuu* "dolduruşa getirmek" (s. 324-342), *betine köö cabuu* "yüzüne kara sürmek" (s. 372), *cürögün açuu* "yüreğini açmak" (s. 19), *köz cazuu* "gözden kaybetmek" (s. 21-195), *sanın çabuu* "dizini dövme" (s. 74-75), *coldon çigaruu* "yoldan çıkarmak" (s. 313), *zar kakşoo* "yana yakıla yalvarma" (s. 270-323), *dem bayloo* "bel bağlamak" (s. 68), *mant berüü* "yan çizmek" (s. 308), *aram tamak* "sırtından geçinmek" (s. 203), *soodası бүтүү* "değeri düşmek" (s. 202), *betke çaap süylöö* "yüzüne vurmak" (s. 47), *moyun berböö* "boyun eğmemek" (s. 335), *cakasin karmanuu* "dudak ısırma" (s. 140), *at calın tartuu* "boy vermek, büyüme" (s. 154), *booru tolgonuu* "vicdanı el vermemek" (s. 137).

Kırgızca deyimler, halkın günlük yaşamındaki duyguları ve sosyal ilişkileri yansıtan zengin ifadelerdir. Duygu ve iletişim temalı deyimlerden *köñülün kötörüü* "gönlünü almak, sevindirmek" ve *cürögün caraloo* "yüreğini yaralamak" bireyin iç dünyasındaki sevinç ve üzüntüyü etkili biçimde dile getirmektedir. Bu tür deyimler, insanların ruhsal durumlarını anlatırken aynı zamanda toplumsal dayanışma ve empati duygusunu da güçlendirir.

Sosyal ilişkiler ve davranışlar alanında *baş koşuu* "yuva kurmak, evlenmek" ve *kol berüü* "el sıkma, tokalaşma" gibi deyimler, toplumsal bağların kurulması ve sürdürülmesinde önemli semboller olarak işlev görür. Bu ifadeler, bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde uyum ve güvenin önemini vurgular. Aynı zamanda toplumdaki normların ve değerlerin sözlü kültür yoluyla nesilden nesile aktarılmasına aracılık eder.

Yaşam ve kader temalı deyimlerde *aylası tügönüü* "çaresi tükenmek" ve *kan tögüü* "kan dökmek" gibi ifadeler, insan hayatının zorluklarını, çaresizlik ve

mücadeleyi simgeler. Bu deyimler, toplumun ölüm, talih ve kader gibi evrensel temalar üzerine olan düşüncelerini ve bu konulardaki kabullerini yansıtmaktadır. Dinî ve manevi yaşamla iç içe geçen bu kalıplar, bireylerin hayata bakış açılarını şekillendirmiştir.

Beden ve doğa temalı deyimlerden *kirpik kakpoo* “göz kırpmamak, uyumamak” ve *kuyruğuña kalbır bayloo* “çamur atmak, kara çalmak” gündelik hayatta yaşanan durumlardan hareketle soyut anlamlar yaratır. Bu deyimler, insan davranışları ve sosyal tutumlar hakkında eleştirel ve bazen de mizahi bir perspektif sunmaktadır.

Sonuç olarak, Kırgızca deyimler sadece dilin renkli bir parçası olmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun kültürel değerlerini, sosyal yapısını ve insanın iç dünyasını yansıtan önemli birer araçtır. Bu deyimler aracılığıyla insanlar hem kendilerini ifade eder hem de toplumsal ilişkileri güçlendirir. Dolayısıyla, bu tür kalıpların incelenmesi, Kırgız kültürünü ve dilini daha iyi anlamak için büyük önem taşır.

1.3. İkilemeler

İkileme, “anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır” (Hatiboğlu, 1981, s. 9). Cümlede anlamı güçlendirmek üzere kullanılan ve çeşitli kelime gruplarına giren ikilemelerin başlıca türleri şunlardır: aynı kelimenin tekrarı ile kurulanlar, eş veya yakın anlamlı kelimelerle kurulanlar, zıt anlamlı kelimelerle kurulanlar, aynı kelimenin önsesinin değiştirilerek tekrarlanması ile kurulanlar (Korkmaz, 1992, s. 82-83). İncelenen eserde çeşitli başlıklarda toplam 133 ikileme tespit edilmiştir.

1.3.1. Aynı Kelimenin Tekrarından Oluşan İkilemeler

Aynı kelimenin tekrarlanmasıyla oluşan ikilemelerdir. Eserde aynı kelimenin tekrarından oluşan 59 ikileme tespit edilmiştir:

akırın-akırın "yavaş yavaş" (s. 47), *burk-burk* "fokur fokur" (s. 321), *kars-kars* "tak tak" (s. 70-81-325), *cal-cal* "dizi dizi, sıra sıra" (s. 33-98-135-200-212), *dal-dal* "lime lime, parça parça" (s. 220), *top-top* "top top, küme küme" (s. 104-196-209-216-329-359), *tıtır-tıtır* "tıtır tıtır, pıtır pıtır" (s. 277), *katar-katar* "sıra sıra" (s. 185-335), *neçen-neçen* "nice nice" (s. 179), *şak-şak* "şak şak" (s. 240-266-314), *öksüp-öksüp* "mahrum mahrum" (s. 378), *kıt-kıt* "kıs kıs" (s. 333), *kap-kap* "çuval çuval" (s. 48), *çarkap-çarkap* "yığın yığın" (s. 354), *suray-suray* "sora sora" (s. 16), *asta-asta* "yavaş yavaş" (s. 38), *üyür-üyür* " sürü sürü" (s. 59), *türkün-türkün* "çeşit çeşit" (s. 121-179-347), *sap-sap* "saf saf" (s. 156), *kayra-kayra* "tekrar tekrar" (s. 79), *tal-tal* "dal dal" (s. 326-360), *arañ-arañ* "zar zor" (s. 85-322), *katuu-katuu* "katı katı" (s. 136-138-331), *kızıy-kızıy* "yavaş yavaş" (s. 74), *tez-tez* "tez tez" (s. 84-145-164), *karaya-karaya* "baka baka" (s. 172), *üzük-üzük* "parça parça" (s. 177), *tık-tık* "tık tık" (s. 104-178-336-355), *kılka-kılka* "sıra sıra" (s. 317-359), *başka-başka* "başka başka" (s. 113-352-364), *şarp-şarp* "şap şap" (s. 364), *kıya-kıya* "yamaç yamaç" (s. 199-368), *kabat-kabat* "kat kat" (s. 370), *çirt-çirt* "cirt cirt" (s. 378), *düñk-düñk* "pat pat" (s. 379), *çoñ-çoñ* "koca koca" (s. 379), *kıska-kıska* "kısa kısa" (s. 387), *şart-şart* "hemencecik, çarçabuk" (s. 5), *pay-pay* "vay vay" (s. 21-25-66-68-205-243-283-300-302), *taştap-taştap* "bırakıp bırakıp" (s. 33), *lep-lep* "hafif hafif" (s. 40), *şuu-şuu* "pır pır" (s. 40-171), *mölt-mölt* "damla damla" (s. 56-61), *bara-bara* "zamanla, zaman geçtikçe" (s. 71-284), *çır-çır* "cız cız" (s. 76), *boy-boy* "boy boy" (s. 80-81), *kayta-kayta* "tekrar tekrar" (s. 87-90), *maal-maal* "zaman zaman" (s. 82-101-104-157-178), *tolgoy-tolgoy* "döndüre döndüre" (s. 101), *tıkr-tıkr* "acele acele" (s. 107), *cılt-cılt* "parıl parıl" (s. 137), *cürö-cürö* "gitgide, gittikçe" (s. 141), *bat-bat* "sık sık" (s. 146), *aşa-aşa* "geçe geçe" (s. 154), *keede-keede* "ara sıra" (s. 160), *ayday-ayday* "süre süre" (s. 185), *arsak-arsak* "sivri sivri" (s. 322), *cık-cık* "bol bol" (s. 347), *sumbal-sumbal* "çuval çuval" (s. 354).

Aynı kelimenin tekrarlanmasıyla oluşan ikilemeler, anlatımı zenginleştiren ve konuşmaya ritmik bir ahenk katan önemli dil öğelerindedir. Eserde tespit edilen 59 farklı ikileme hem anlam çeşitliliği hem de kullanım sıklığı bakımından dikkat

çekicidir. Örneğin, *akırın-akırın* “yavaş yavaş” ve *asta-asta* “yavaş yavaş” gibi ikilemeler, bir eylemin ya da durumun yavaş yavaş gerçekleştiğini vurgulamak için kullanılır. Bu tür ifadeler, hareketin ritmini veya sürecin hızını okuyucuya veya dinleyiciye net biçimde aktarmayı sağlamaktadır.

Benzer şekilde, *burk-burk* “fokur fokur” ve *şak-şak* “şak şak” gibi ikilemeler, sesleri taklit ederek betimleme işlevi görmektedir. Bu tür ikilemeler, doğadaki veya günlük yaşamdaki sesleri canlandırmak ve olayları daha canlı anlatmak için tercih edilir. Ayrıca, *kars-kars* “tak tak” gibi ses benzeri ikilemeler, anlatıma hareketlilik ve canlılık katarak ifadeye duysal bir boyut kazandırmıştır.

Bazı ikilemeler ise nesnelere ya da olayların sıralı ya da çoklu oluşunu belirtir. *cal-cal* “dizi dizi, sıra sıra” ve *katar-katar* “sıra sıra” örnekleri, ardışıklığı ve düzenliliği ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tür ikilemeler, toplumsal ve fiziksel düzeni vurgulamakta, betimlemeleri daha somut hâle getirmektedir.

İkilemeler, dili zenginleştirirken anlatımı daha etkileyici ve anlaşılır kılar. Tekrar yoluyla anlam pekiştiren bu yapılar hem günlük konuşmada hem de yazılı eserlerde önemli bir yer tutar. Bu yüzden ikilemeler, Kırgız dilinin kendine özgü ifade gücünü yansıtan vazgeçilmez unsurlar arasında sayılır.

Yazar, aynı kelimenin tekrarlanmasıyla oluşan ikilemeler aracılığıyla metnin akıcılığını, duygusal ve betimleyici gücünü artırmıştır. Bu sayede, okuyucunun metne olan ilgisi artmakta, dilin zenginliği ve canlılığı daha etkili bir biçimde hissedilmektedir. Yazarın ikilemelere verdiği bu detaylı önem, eserin folklorik ve kültürel değerini yükseltirken, Kırgızcanın özgün ifadelerini akademik düzeyde belgeleyip korumasına da katkı sağlamaktadır.

1.3.2. Eş veya Yakın Anlamlı Kelimelerden Oluşan İkilemeler

Aynı anlama gelen, yakın anlama sahip olan yahut ses ve şekil bakımından yakın olan iki kelimenin arka arkaya kullanılmasıyla oluşan ikilemelerdir (Özdil, 2017, s. 1699). Eserde eş veya yakın anlamli kelimelerden oluşan 37 ikileme tespit edilmiştir:

küç-kubat "güç kuvvet" (s. 196-337), *ar-namıs* "ar namus" (s. 323), *bala-çaka* "çoluk çocuk" (s. 6-82-151-165), *sölököt-sölböt* "görünüş, dış görüntü" (s. 247), *öbö-döbö* "tepelik, tümsek" (s. 124), *iyri-buyru* "eğri büğrü" (s. 105), *egin-tegin* "tahıl, hububat" (s. 10), *kural-carak* "silah" (s. 262), *kep-keñeş* "danışma, görüş" (s. 35-46-218-282), *çaka-tıyın* "kuruş, bozuk para" (s. 78), *ormon-tokoy* "orman" (377), *kat-kabar* "haber, bilgi" (s. 291), *kadır-bark* "kadir, değer" (s. 4-125-156), *çır-çatak* "kavga, gürültü" (s. 167), *kir-kok* "kirli çamaşır" (s. 67), *ooru-sırkoo* "hastalık" (s. 107), *kaygı-dart* "kaygı, tasa" (s. 159), *kalık-coruk* "amel, yapılan, iş" (s. 167), *kep-söz* "söz, lakırtı" (s. 260), *arak-şarap* "rakı şarap" (s. 351), *koktu-kolot* "çatal, vadi" (292), *sınbas-bülbös* "kırılmaz bölünmez" (s. 88), *uruş-keriş* "kavga, dövüş" (s. 196), *keñ-kesiri* "geniş, alanı büyük" (s. 32), *kiyim-keçe* "giyim kuşam" (s. 257), *azık-keçe* "erzak" (s. 163), *eptep-septep* "zar zor, güçlülkle" (s. 27), *mal-mülk* "mal mülk" (s. 356), *koy-kozu* "koyun, kuzu" (s. 62), *el-curt* "vatan, halk" (s. 170), *kural-carak* "silah" (s. 262), *aman-esen* "sağ salım" (s. 11), *balan-bastan* "falan filan" (s. 93), *al-abal* "durum" (s. 102), *bak-darak* "ağaç" (s. 16), *kübür-şıbır* "dedikodu, lakırtı" (s. 16-112-196-208), *kedey-kembagal* "fakir fukara" (s. 197).

Eserde bu türde 37 ikilemenin tespit edilmiş olması, anlatının dilsel çeşitliliğini ve kültürel yoğunluğunu gözler önüne sermektedir. Örneğin, *küç-kubat* "güç kuvvet", *bala-çaka* "çoluk çocuk", *ar-namıs* "ar namus", *mal-mülk* gibi örnekler, yalnızca anlamı pekiştirmekle kalmayıp, halk söyleminde yaygın biçimde kullanılan geleneksel ifadelere de vurgu yapmaktadır. Bu ikilemeler aynı zamanda sözlü anlatım geleneğinin yazılı edebiyata taşınmasını sağlar.

Bu kullanım biçimleri, yazarın yalnızca dilsel yetkinliğini değil, aynı zamanda halk kültürüne ve geleneksel söylem biçimlerine hâkimiyetini de ortaya koyar. Yazar, eş ve yakın anlamlı kelimelerden oluşturduğu ikilemeler aracılığıyla anlatımda çeşitlilik sağlamış ve okuyucunun metne olan ilgisini dinamik tutmuştur. Bu bağlamda yazar, yerel söyleyiş kalıplarını modern anlatı yapısıyla harmanlayarak hem sözlü kültür mirasını yaşatmakta hem de eserin dilsel ve kültürel dokusunu

güçlendirmektedir. Bu da eseri yalnızca bir edebî metin olmaktan çıkarıp aynı zamanda etnografik bir belge niteliğine kavuşturmuştur.

1.3.3. Zıt Anımlı Kelimelerden Oluşan İkilemeler

Zıt anlamlı iki kelimenin arka arkaya kullanılması ile oluşan ikilemelerdir. Eserde zıt anlamlı kelimelerden oluşan 37 ikileme tespit edilmiştir:

azdır-köptür “az çok” (s. 358), *caķşı-caman* “iyi kötü” (s. 81), *uluu-kiçüü* “büyük küçük” (s. 156), *alış-beriş* “alış veriş” (s. 32), *anda-sanda* “ara sıra” (s. 108-130), *narı-beri* “ileri geri” (s. 13-27-60-104-109-120-171-209-234-246-282), *cayı-kışı* “yaz kış” (s. 163-250), *ödü-tömön* “aşağı yukarı” (s. 20), *ata-ene* “anne baba” (s. 59-67-155-179-287), *erdi-katın* “karı koca” (s. 66), *karı-caş* “yaşlı genç” (s. 324), *ak-kara* “ak kara, iyi kötü” (s. 46), *kız-kelin* “kız gelin” (s. 79-82-83-85-328-359-360), *barı-cogu* “varı yoęu” (s. 87), *eşik-tör* “dışarı başköşe” (s. 158-279), *ayak-baş* “ayak baş” (s. 379), *oñdu-soldu* “sağlı sollu” (s. 112), *attuu-cöö* “atlı yaya” (s. 65), *ıstık-suuk* “sıcak soğuk” (s. 28), *calgan-çın* “yalan gerçek” (s. 42), *baskan-turgan* “yürüyen duran” (s. 43), *dos-duşman* “dost düşman” (s. 56), *künü-tünü* “gece gündüz” (s. 57-135), *sobol-coop* “soru cevap” (s. 66), *kız-küyöö* “gelin damat” (s. 66-83-84-85-299), *kız-ulan* “kız oğlan” (s. 82-84), *barışı-kelişi* “gidişi gelişi” (122), *biliner-bilinbes* “bilinir bilinmez” (s. 85-325), *ertedir-keçtir* “er geç” (s. 122), *aldı-artı* “önü arkası” (s. 135-296-351), *dos-kas* “dost düşman” (s. 141), *aldı-üstü* “altı üstü” (s. 146-171-174), *iç-tış* “iç dış” (s. 33), *uul-kız* “oęul kız” (s. 151), *öydö-tömön* “yukarı aşağı” (s. 189-217), *kelip-ketiş* “gelip gidiş” (s. 45), *uzak-cakın* “uzak yakın” (s. 247).

Eserde tespit edilen 37 zıt anlamlı ikileme, anlatının zengin söz varlığını gözler önüne sermektedir. Örneğin *caķşı-caman* “iyi kötü” ve *uluu-kiçüü* “büyük küçük” ikilemeleri, bireysel ve toplumsal düzeyde değer yargılarını ya da topluluk içinde statüleri ifade etmekte kullanılırken; *ıstık-suuk* “sıcak soğuk” ve *narı-beri* “ileri geri” gibi örnekler daha çok fiziksel ya da duygusal durumları tarif etmektedir.

Bu ikilemelerin bazıları, günlük yaşamda sıkça karşılaşılan durumları ya da insan ilişkilerini anlamlı bir bütünlük içinde sunmakta önemli bir işleve sahiptir.

karı-caş "yaşlı genç", *dos-duşman* "dost düşman", *calgan-çın* "yalan gerçek" gibi örneklerde görüldüğü gibi, sosyal bağlamda karşıtlık taşıyan kavramların bir arada kullanımıyla dramatik ve anlatımsal yoğunluk oluşturulmuştur. Bu tür kullanımlar, eserin halk söylemine yakınlığını artırmakta ve metnin kültürel bağlamını güçlendirmektedir. Aynı zamanda, karşıtlık ilişkisi üzerinden kurulan bu yapılar okuyucunun dikkatini çekmekte ve anlatının etkisini kuvvetlendirmektedir.

Yazarın bu ikilemeleri bilinçli ve yerinde kullanımı, onun dilsel sezgisinin yanı sıra geleneksel sözlü kültür birikimine olan hâkimiyetini de göstermektedir. Yazar, zıt anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeleri yalnızca stilistik bir unsur olarak değil, aynı zamanda anlatının anlam katmanlarını çoğaltmak için de işlevsel biçimde değerlendirmiştir. Bu da onun halkın gündelik yaşamına ve düşünce yapısına ne denli aşina olduğunu ortaya koyarken, eserine yalnızca edebî değil, aynı zamanda sosyolojik ve kültürel bir değer de kazandırmaktadır.

1.4. Kalıp Sözcükler

Kalıp sözcükler, belirli durum, yer ve zamanlarda kullanılması âdet olmuş klişe sözcüklere denir. Günlük yaşantıyı kolaylaştırıp düzenleyen, konuşma dilinin hazır ifadeleri olan (Türkben, 2018, s. 246) kalıp sözcükler, "tıpkı deyimler ve atasözleri gibi, toplumun kültürünü, inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve görenekleri yansıtan sözcüklere denir" (Erol, 2007, s. 1). İncelenen eserde çeşitli başlıklarda toplam 72 kalıp sözcük tespit edilmiştir.

1.4.1. İyi Dilek Bildiren Kalıp Sözcükler (Dua, Alkış)

Eserde iyi dilek bildiren 15 kalıp sözcük tespit edilmiştir:

artı kayırluu bolsun "Allah rahmet eylesin" (s. 190), *coluñ açılısın* "yolun açık olsun" (s. 216-265-295), *coluñ şıdır*, *coldoşuñ kıdır bolsun* "yolun açık yoldaşın hızır olsun" (s. 107), *col bolsun* "hayrolsun" (s. 42-214-227-370), *teñir calgasın* "Tanrı yanında olsun" (s. 362), *kadıruñ can bolsun* "üzülme" (s. 22-49-54-274-278-362), *aytkanıñ kelsin* "şükürler olsun" (s. 8-230), *kudayga şügür* "Allah'a şükür" (s. 11-15-20-31-39-116-226), *iş ilgeri bolsun* "Allah işini rast getirsin" (s. 201-265), *ömürlüü bol* "uzun yaşa" (s. 385), *ömür bersin* "ömür versin" (s. 337), *bar bol* "var

ol” (s. 45-98-183), *ortoñor tolsun* “dostluğunuz daim olsun” (s. 143), *kuday calgasın* “Allah yanında olsun” (s. 137-139-288-306), *oozuña may* “ağızına sağlık” (s. 139).

artı kayırluu bolsun “Allah rahmet eylesin”, *teñir calgasın/kuday calgasın* “Tanrı/Allah yanında olsun”, *kudayga şügür* “Allah’a şükür”, *ömür bersin* “Allah ömür versin” ve *iş ilgeri bolsun* “Allah işini rast getirsin” gibi ifadeler, Kırgız toplumunun İslamî değerlerle sentezlenen inanç sistemini yansıtmaktadır. Kırgız Türkçesinde “Teñir” (Eski Türk inanışını çağrıştıran) hem de “Kuday” (İslam etkisiyle Allah anlamında) kelimeleri birlikte kullanılmaktadır. Bu durum, inanç düzlemindeki kültürel katmanlaşmayı gösterir.

coluñ açılsın, col bolsun, coluñ şıdır, coldoşuñ kıdır bolsun gibi kalıplar, göçebe hayat tarzının günümüze yansıyan dilsel formlarıdır. “yolun açık olsun”, “yoldaşın hızır olsun” gibi ifadeler yalnızca seyahate dair bir uğurlama değil, hayat yolculuğuna dair metaforik bir anlam da taşır. Bu tür temenniler, Kırgız halkının hareketli yaşam tarzı, misafirperverlik anlayışı ve yoldaşlık ilişkileri hakkında veri sunmaktadır.

kadıruñ can bolsun “üzülme” ve *bar bol* “var ol” gibi kalıplar acı, kayıp, stres gibi durumlarda bireyi destekleme amacı güden dilsel yapılarıdır. “kadırıñ can bolsun” ifadesi özellikle yas süreci ve psikolojik dayanışma bağlamında anlamlıdır. “bar bol” ise kişinin varlığının kabulü, kıymetinin bilinmesi ve dua ile desteklenmesidir. Bu yönüyle toplumsal aidiyetin pekiştirici bir ögesidir.

ömürlüü bol “uzun yaşa”, *ömür bersin* “ömür versin” gibi kalıplar, yaşama değer verme, uzun ömürlü olma arzusu ve bedensel sağlık gibi temaların halk arasında dinî ve geleneksel dille ifade etmenin biçimidir.

Eserdeki tüm bu kalıplara bakıldığında Kırgız halkının dilinde inanç, yaşam tarzı, toplumsal ilişkiler ve duygusal bağların nasıl iç içe geçtiği görülmektedir.

1.4.2. Kötü Dilek Bildiren Kalıp Sözler (Beddualar, Kargışlar)

Eserde kötü dilek bildiren 10 kalıp söz tespit edilmiştir:

baralıña cetpegir “günyüzü görme” (s. 230), *ölüp ket* “geberesice” (s. 351), *balaket baskır* “iyilik görme” (s. 264), *karan kün* “Allah kahretsin, eyvah” (s. 108-

110-117), *kuday ursun* "Allah çarpsın" (s. 8-212-233), *betin arı kılsın* "evlerden ırak" (s. 36-72), *özü menen ketsin* "kötülük kendisiyle gitsin" (s. 139), *ölügüñdü köröyün* "ölümünü göreyim" (s. 132), *kara oozuña kan tolgur* "kan kussun inşaallah" (s. 195), *beti kurusun* "ıflah olmasın" (s. 247).

kuday ursun "Allah çarpsın", *karan kün* "Allah kahretsin, eyvah", *betin arı kılsın* "evlerden ırak" gibi kalıplarda dikkat çeken temel unsur, bireysel öfkenin dile getirilmesinde ilahî otoritenin aracılığına başvurulmasıdır. "kuday ursun" gibi ifadelerde Tanrı'nın cezalandırıcı yönüne vurgu yapılırken, bu aynı zamanda Kırgız halkının dual doğasına da işaret eder: Tanrı hem rahmet hem gazap kaynağıdır. "betin arı kılsın" ise sosyal dışlama ve lanetleme anlamı taşıyarak kişinin toplumdan uzaklaştırılmasını ima eder; bu yönüyle sosyal kontrol aracı olarak işlev görür.

ölüp ket "geberesice", *ölügüñdü köröyün* "ölümünü göreyim" gibi ifadeler, bedduanın nihai ve geri dönülmez bir sonuçla ilişkilendirildiğini göstermektedir. Özellikle "ölügüñdü köröyün" ifadesi, beddua eden kişinin açıkça ötekinin ölümünü görmek istemesiyle maksimum düşmanlık duygusu içerir.

Eserdeki kötü dilek bildiren kalıp sözler, yalnızca bireyler arası çatışmanın değil, aynı zamanda Kırgız toplumunun kültürel bilinçaltının, inanç temelli adalet anlayışının, sözlü edebiyatın söz varlığının ifadesidir. Bu tür ifadeler, ahlaki sınırları belirlemek, sosyal davranışları denetlemek, duyguları boşaltmak ve toplumsal düzeni korumak gibi çok katmanlı işlevlere sahiptir. Ayrıca, söz varlığı açısından değerlendirildiğinde ise, bu tür kalıpların varlığı, Kırgız Türkçesinin duygusal ve kültürel derinliğini açık biçimde gözler önüne sermektedir.

1.4.3. Selamlaşma ile İlgili Kalıp Sözler

Eserde selamlaşma ile ilgili 5 kalıp söz tespit edilmiştir:

salam "selam" (s. 174-268), *arıba* "merhaba" (s. 45-71-98-183), *salamatsızbı* "merhaba" (s. 31-240), *salam aleykum* "selamünaleyküm" (s. 13-62-119-168-218-226-261-274-285-332), *aleykum selam* "aleyküm selam" (s. 194-226-261-274-332).

salam “selam” Kırgız Türkçesinde en kısa ve evrensel nitelikte olan nötr selamlaşma kalıbıdır. Modern iletişimde yazılı veya sözlü olarak sıkça kullanılır.

salam aleykum ve *aleykum selam* kalıpları İslamî kültürle doğrudan bağlantılı selamlaşma biçimidir ve Arapça kökenlidir. Kırgız kültüründe geleneksel, saygılı ve dinî bağlamda selamlaşma aracı olarak işlev görür. *aleykum selam* kalıbı *salam aleykum*’un karşılık yanıtıdır ve karşılıklı selamlaşmanın tamamlanmasını sağlar ve diyalogun içtenlikle sürdüğünü gösterir.

Eserdeki bu kalıp sözler, Kırgız sözlü kültüründe selamlaşmanın çok katmanlı bir toplumsal eylem olduğunu ortaya koymaktadır. Selamlaşma yalnızca iletişim başlatmak için değil, aidiyet bildirmek, saygı sunmak, dinî kimliği vurgulamak ve toplumsal normlara uygunluk göstermek için de kullanılmaktadır. Eserin bağlamında bu kalıpların farklı kişiler ve durumlar için seçilmiş olması, dilsel sezgi ve toplumsal rol bilincinin güçlü olduğunu göstermektedir.

1.4.4. Dinî Etkiyle Kullanılan Kalıp Sözler

Eserde dinî etkiyle kullanılan 3 kalıp söz tespit edilmiştir:

kudayga tapşırđık “Allah’a ısmarladık” (s. 126), *kudayga şügür* “Allah’a şükür” (s. 11-15-20-31-39-116-136-149-152-153-226-390), *kuday buyursa* “Allah izin verirse” (s. 298-345).

kudayga tapşırđık “Allah’a ısmarladık” kalıbı, uğurlama, ayrılma anlarında kullanılır; kişinin arkasından dua ve temennide bulunma işlevi taşır. Dinsel teslimiyet teması öne çıkar. Halk arasında sözlü dua yerine geçen bir kalıptır. Kalıbın yaygın kullanımı, kader anlayışını ve tevekkülü yansıtmaktadır.

kudayga şügür “Allah’a şükür” kalıbı ahlaki erdem taşıyan bir ifade olup, kişinin isyan etmeyip kanaat gösterdiğini bildirir.

kuday buyursa “Allah izin verirse” kalıbı kesinlik yerine temenni bildiren bir kalıptır. Geleceğe dair ihtiyatlı yaklaşım ve tevazu göstergesi olarak kullanılmaktadır. Bu tür ifadeler, sosyal statüden bağımsız olarak tüm halk tarafından kullanılır ve İslamî bir kimlik bildirimini niteliği taşır.

Eserdeki bu kalıplar, Kırgız toplumunda dinin ne kadar derin kök saldığını açıkça göstermektedir. Kalıplar yalnızca bireysel inancı değil, toplumsal dilsel davranışları ve değer sistemlerini de yansıtır. Dinsel içeriğe sahip bu sözler, gündelik hayatın dinsel bir bilinçle şekillendiğini, sözlü kültürde Allah'a atfların yerleşik olduğunu, dilin yalnızca iletişim değil aynı zamanda inanç aktarımı aracı olarak da işlev gördüğünü kanıtlar niteliktedir.

1.4.5. Rica Etme ile İlgili Kalıp Sözler

Eserde rica etme ile ilgili 4 kalıp söz tespit edilmiştir:

ötünöm "rica ederim" (s. 89-273), *kıyın bolboso* "zor olmazsa, zahmet olmazsa" (s. 31), *uruksat berseñiz* "müsaade ederseniz" (s. 79), *mümkün bolso* "mümkünse" (s. 114).

Eserdeki bu kalıp sözler, Kırgız toplumunun dilsel nezaketinin güçlü birer göstergesidir. Her biri, yalnızca bir ricayı iletmekle kalmaz; aynı zamanda toplumsal değerleri (saygı, tevazu, hiyerarşi, utanma) ifade eder ve pekiştirir. Özellikle sözlü kültüre dayalı geleneklerde, bu tür ifadeler iletişimi yumuşatmak, çatışmadan kaçınmak ve sosyal dengeyi korumak açısından oldukça önemlidir.

1.4.6. Özür Dileme ile İlgili Kalıp Sözler

Eserde özür dileme ile ilgili 3 kalıp söz tespit edilmiştir:

keçirip koyuñuz "affedersiniz" (s. 52-213), *keçirip koy* "affedersin" (s. 167), *keçiresiz* "özür dilerim" (s. 317).

Eserdeki bu üç kalıp söz, Kırgız Türkçesinde özür dileme eyleminin farklı derecelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Özür, sadece bir dilsel biçim değil, aynı zamanda kültürel bir davranış kalıbıdır. Hangi özür kalıbının kullanılacağı; muhatabın yaşı, toplumsal konumu, hatanın büyüklüğü ve iki kişi arasındaki ilişki derecesiyle doğrudan ilişkilidir.

1.4.7. Onaylama ile İlgili Kalıp Sözler

Eserde onaylama ile ilgili 9 kalıp söz tespit edilmiştir:

makul "tamam" (s. 22-35-49-75-79-117-135-154-231-260-261-263-278-313), *albette* "elbette" (s. 53-84-108-115-229-257-270-278-294-390), *cakşı* "iyi" (s.

21-50-277-295), *sözsüz* “kesinlikle” (s. 17-135-223-270-279-389), *özün bilesin* “sen bilirsin” (s. 332), *oşondoy bolsun* “öyle olsun” (s. 178-359), *boluptur* “tamam” (s. 6-72-140-144-178), *caqşı boluptur* “iyi olmuş” (s. 39-292-330), *caman emes* “fena değil” (s. 357).

Eserdeki bu dokuz kalıp söz, Kırgız Türkçesinde onaylama, kabul etme, uzlaşma ve destek bildirme gibi işlevlerle kullanılan ifadelerdir. Bu kalıplar, Kırgız Türkçesinde sözlü iletişimi düzenleme, ilişkiyi sürdürülebilir kılma ve toplumsal uyumu sağlama işlevleriyle öne çıkar. Özellikle kırsal ya da geleneksel yapıya sahip toplumlarda, onay bildiren ifadeler sadece kişisel tercih değil, aynı zamanda sosyal denge aracıdır.

Bu tür sözlerin tercih edilmesi, konuşma diline ait söyleyiş özelliklerini yaşatmanın yanı sıra, toplum içindeki uzlaşmacı kültürü ve kabulleniş tarzlarını da yansıtır. Yazar bu ifadeler aracılığıyla bireylerin sosyal ilişkilerde nasıl uzlaştığını, onaylama yoluyla nasıl bağ kurduğunu göstererek dilin sosyal işlevini öne çıkarmaktadır.

1.4.8. Reddetme ile İlgili Kalıp Sözler

Eserde reddetme ile ilgili 5 kalıp söz tespit edilmiştir:

bolboyt “olmaz” (s. 41-55-91-114-164-205-213-231-326-378), *cok* “hayır” (s. 36-217-245), *mümkün emes* “imkânsız” (s. 281-285), *karşımın* “karşıyım, katılmıyorum” (s. 299), *anday emes* “öyle değil” (s. 3-387).

Kırgız Türkçesinde reddetme, itiraz etme, kabul etmeme ve karşı durma gibi işlevlere sahip bu kalıpların her biri iletişimsel ve sosyo-kültürel bağlamda belirli bir anlam ve işlev taşımaktadır. Bu kalıplar, iletişimde sadece bilgi verme değil, aynı zamanda sosyal statüleri koruma, çatışmadan kaçınma ve saygı gösterme işlevlerini de taşır.

1.4.9. Vedalaşma ile İlgili Kalıp Sözler

Eserde vedalaşma ile ilgili 5 kalıp söz tespit edilmiştir:

koş bol "hoşça kal" (s. 295), *cakşı kalgıla* "güle güle" (s. 24), *körüşkönçö* "görüştürüz" (s. 160-164), *aman bol* "sağlıkla kal" (s. 112-113), *sak bol* "dikkat et" (s. 331).

Eserdeki bu kalıplar, yalnızca dilsel ifadeler değil, aynı zamanda toplumun sosyal değerlerini, hiyerarşisini ve ilişkilerdeki duygusal derinliği de yansıtır. "aman bol" ve "sak bol", özellikle Türk-İslam kültüründe görülen bedensel ve ruhsal esenlik temennisi anlayışına dayanmaktadır.

Bu kalıplar, yalnızca birer ayrılık cümlesi değil; aynı zamanda iyi dilek, bağlılık ve saygı bildiren söz öbekleridir. Yazar, bu tür ifadeleri kullanarak kültürel bellekte yer etmiş toplumsal değerleri yaşatır, vedalaşma anlarının dil içindeki ritüel yönünü açığa çıkarır.

1.4.10. Avutma ve Teselli Etme ile İlgili Kalıp Sözler

Eserde avutma ve teselli etme ile ilgili 5 kalıp söz tespit edilmiştir:

kapalanba "üzülme" (s. 263), *maani berbe* "umursama" (s. 280), *baarı cakşı bolot* "her şey iyi olacak" (s. 173), *oylonbo* "endişelenme" (s. 177), *ayla cok* "çare yok" (s. 113-150-291-292-384).

Eserde, avutma ve teselli etme işleviyle kullanılan bu kalıplar, duygu durumuna yönelik doğrudan müdahaleler içeren ifadelerdir. Kırgız Türkçesinde bu tür kalıplar, genellikle duygusal destek sunma, moral verme, kaygıyı hafifletme gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Bu kalıplar Kırgız toplumunun sosyal dayanışma, acıya ortak olma ve manevi destek verme yönünü gösterir. Özellikle "ayla cok" ifadesi, Türk-İslam kültüründeki tevekkül anlayışıyla örtüşür. "baarı cakşı bolot" kalıbı ise bireyin yalnız olmadığını ve toplumsal dayanışmanın parçası olduğunu hissettirme amacı taşımaktadır.

Yazarın *kapalanba* "üzülme", *baarı cakşı bolot* "her şey iyi olacak, *maani berbe* "umursama" gibi teselli amaçlı kalıp sözleri diyaloglara yerleştirmesi, karakterler arası ilişkilerde duygusal dayanışmanın göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Bu ifadeler, halk söylemini yansıtan birer dil göstergesi ve anlatının duygusal dokusunu pekiştiren öğelerdir. Yazar, bu tür kalıp sözlerle halkın zorlu

yaşam koşulları karşısındaki umutlu, sabırlı ve dirençli duruşunu dile getirerek kültürel belleği güçlü biçimde görünür kılmıştır.

1.4.11. Kutlama ile İlgili Kalıp Sözler

Eserde kutlama ile ilgili 2 kalıp söz tespit edilmiştir:

kuttuktaybız “kutlarınız” (s. 181), *kut bolsun* “kutlu olsun” (s. 31-32-47-55-93-186-240-376).

Eserde kutlama işleviyle kullanılan iki kalıp söz, bireyin başarısını ya da özel anını takdir etmek ve sosyal birlikteliği pekiştirmek açısından önemli işlevler taşır. Bu ifadeler, Kırgız Türkçesindeki tebrik, iyi dilekte bulunma ve sevinci paylaşma geleneğinin dildeki yansımalarıdır. Her iki kalıp da ortak sevinci paylaşma ve sosyal aidiyeti vurgulama açısından önemlidir. “kut” kelimesi, Orhun Yazıtları’ndan beri devlet, güç ve ilahi yetki ile ilişkilidir. Eserdeki kullanımda ise bireysel düzeyde yaşamda uğur getirmesi temennisi yer alır. Törenselleşmiş söylemlerde özellikle doğum ve evlilik gibi geçiş dönemi âdetlerinde sıkça kullanılmaktadır ve yeni işe başlama gibi durumlarda da söylenir.

kuttuktaybız “kutlarınız” ve *kut bolsun* “kutlu olsun” gibi kalıp sözlerin kullanımı, yazarın toplumun sevinç anlarına gösterdiği ilgiyi ortaya koymaktadır. Bu tür ifadeler, karakterler arasındaki olumlu duyguları ve toplumsal bağları güçlendiren bir işlev görürken, aynı zamanda geleneksel kutlama biçimlerini dilsel olarak belgelemektedir. Yazarın bu sözleri anlatıya katması, kültürel pratiklerin dildeki karşılıklarını yaşatarak eserin sosyokültürel derinliğini artırmaktadır.

1.4.12. Yemin Etme ile İlgili Kalıp Sözler

Eserde yemin etme ile ilgili 2 kalıp söz tespit edilmiştir:

kuday ursun “Allah çarpsın” (s. 8-212-233), *ölp keteyin* “yemin ederim” (s. 351).

Eserde yemin etme işleviyle kullanılan iki kalıp söz, konuşur tarafından dile getirilen bir ifadenin doğruluğunu pekiştirmek, dinleyiciye güven vermek ve bazen de dramatik vurgu yaratmak amacıyla kullanılmıştır.

Bu yemin ifadeleri, Kırgız Türkçesindeki sözlü inandırma stratejilerinin tipik örneklerindedir. "kuday" kelimesinin yer aldığı kalıplar, toplumun dinsel temellere dayanan inanç sistemini ve Allah'a bağlılık anlayışını yansıtır. "Ölüm" referanslı yeminler, konuşanın kişisel sorumluluğunu ve fedakârlık sınırını en uç düzeyde ifade etmesini sağlar. Bu tür ifadeler, yazınsal metinlerde karakterlerin duygularını dramatize etmek ve okuyucuda empati uyandırmak için de etkili araçlardır. Yazar, bu yemin kalıplarını doğal diyaloglara dâhil ederek karakter psikolojisini güçlendirmiş, toplumun değer verdiği inanç ve doğruluk anlayışlarını metne başarıyla taşımıştır.

1.4.13. Alkışlamak; Takdir Etmek için Kullanılan Kalıp Sözler

Eserde alkışlamak; takdir etmek için kullanılan 4 kalıp söz tespit edilmiştir: *alga* "haydi" (s. 24-175-242), *keremet* "harika" (s. 61-189-283), *oo çirkin* "ah, ne güzel" (s. 15-32), *bali* "bravo, aferin" (s. 64-66-74-82-93-96-180-376).

1.5. Terimler

Bilim, sanat, spor ya da meslek dalıyla ilgili bir kavramı ifade eden/karşılayan kelimelere terim denir. Terimler "uzmanlar arasında etkin bir bildirişim sağlanması için gerekli, temel nitelikli öğelerdir" (Vardar, 1998, s. 200). "Yapıları ve anlamları bakımından bir dilin genel kelimelerinden ayrılan terimler, bir dilin kültür ve medeniyet dili olarak gelişmişliğinin temel göstergelerindedir" (Pilav, 2008, s. 267). İncelenen eserde çeşitli başlıklarda toplam 182 terim tespit edilmiştir:

1.5.1. Askerî Terimler

Eserde 55 askerî terim tespit edilmiştir:

soguş "savaş" (s. 53-103-224-258-273-340), *asker* "asker" (s. 225-228-229-231-238-240-244-252-254-257-262-263-269-272-279-281-286-290-331), *kazat* "savaş" (s. 24-25-28-29-103), *mltk* "tüfek" (s. 6-97-101-103-105-110-111-112-129-196-210-217-221), *armiya* "ordu" (s. 222-223-224-225), *araan* "askerî kol" (s. 118-390), *atış* "ateş etme, atış" (s. 332-334), *aybalta* "bir tür savaş silahı" (s. 367-368-373-376-380), *barımta* "rehin" (s. 44-98-194), *barskan* "topuza benzer savaş

aleti” (s. 88-144), *beş atar* “tüfek türü, beşli” (s. 352), *bölük* “bölük, birlik” (s. 223-240-244-257-273-282-290), *bukturma* “pusu” (s. 296-338), *buldursun* “büyük ve ağır kamçı” (s. 6-97-144-145), *cabdık* “teçhizat, mühimmat” (s. 309), *carak* “silah” (s. 262-273-291-324), *caraluu* “yaralı” (s. 321), *carılış* “infilak, patlayış” (s. 28), *ceñiş* “zafer” (s. 28-30-222), *coo* “düşman; savaş” (s. 6-18-41-150-235-297-361-362-381), *cooker* “savaşçı, asker” (s. 54-210-211-246-264-266-272-279-369), *cortuul* “savaş amaçlı akın, sefer” (s. 36-215-295), *çabuul* “hücum” (s. 209-210-268-340), *çalgın* “askerî keşif” (s. 295), *el emes* “düşman” (s. 93-100), *kaçkın* “asker kaçağı” (s. 44-220), *kagış* “muharebe” (s. 22-168), *kalkan* “kalkan” (s. 225), *kara kagaz* “savaşta ölenlerin ölüm belgesi” (s. 371), *kara mıltık* “bir tür tüfek” (s. 189-259), *karoolkana* “nöbet yeri” (s. 273-334), *kılıç* “kılıç” (s. 6-20-41-42-103-105-106-124-197-265), *korgoşun* “kurşun” (s. 114-284-378), *kural* “silah” (s. 7-22-200-215-247-257-263-292-324-325-329), *tapança* “tabanca” (s. 265-276-329-339-356), *tümön* “tümen” (s. 38), *barañ* “pistonlu tüfek” (s. 307), *zambirek* “büyük, ateşli silah” (s. 26-27-28-37-53-103-209-211-212), *nöömöt* “nöbet, nöbet sırası” (s. 103), *furajka* “asker şapkası” (s. 359), *batalyon* “tabur, askerî birlik” (s. 105-209-274), *brigada* “tim” (s. 244-252-262-263-264), *diviziya* “tümen, fırka” (s. 244), *freñç* “asker ceketi” (s. 214-226), *garnizon* “garnizon” (s. 210-216-274), *gvardiya* “askerî bölük” (s. 291), *kazarma* “kışla” (s. 279-289), *komanda* “takım” (s. 281), *otryad* “müfreze, kol” (s. 5-30-48-108-267-286-336), *pogon* “apolet” (s. 339), *polk* “askerî birlik, bölük” (s. 244-252-257-259-261-264-265), *pulemyot* “makineli tüfek” (s. 274), *rota* “askerî bölük” (s. 8-25-106), *şinel* “askerî palto” (s. 211), *ştab* “karargâh” (s. 26-48-198-209-220-240-285-286).

Eserde tespit edilen askerî terimler savaş araç-gereçlerine (ör. mıltık, tapança, zambirek, pulemyot, kara mıltık, barañ), askerî yapılanmaya (ör. armiya, batalyon, brigada, rota, polk, diviziya, gvardiya, ştab) ve savaş stratejisi ve pratiğine (ör. çabuul, bukturma, cortuul, atış, çalgın) dair oldukça zengin bir leksik alana yayılmaktadır.

kılıç, kara multık, çabuul, bukturma, cortuul, coo, kara kagaz, kalkan, barımta, el emes gibi terimler, Kırgız halkının tarihsel savaş kültürüne, göçebe yaşam tarzına ve geleneksel savaş algısına işaret etmektedir. Bu terimler halk belleğinden ve destan geleneğinden süzülüp gelmiştir.

armiya, batalyon, brigada, rota, diviziya, kazarma, pulemyot, frenç, furajka, komanda, pogon, şinel, ştab gibi kelimeler, Sovyetler Birliği ve Çarlık dönemi Rusya'sının askerî terminolojisinin Kırgız Türkçesine etkisini açıkça göstermektedir.

Bu terimler, metnin sadece olay örgüsünü desteklemekle kalmaz, aynı zamanda metne tarihsel gerçeklik ve kültürel derinlik katar. Örneğin, *kara kagaz* gibi anlamca yoğun terimler, savaşın yıkıcı yönünü simgesel biçimde yansıtarak trajik boyutu güçlendirir. *bukturma, çalgın* gibi taktiksel kavramlar, metinde savaşın stratejik aklını ve sistemli yapısını temsil etmektedir. *kara multık* ya da *barskan* gibi yerli silah adları, anlatının folklorik, destansı ya da kahramanlık merkezli bir üsluba yaslandığını gösterir.

1.5.2. Dinî Terimler

Eserde 35 dinî terim tespit edilmiştir:

daarat "abdest" (s. 20-43-108-119-136), *camaat* "cemaat" (s. 91), *bata* "dua" (s. 98-151-230-265-303), *azan* "ezan" (s. 177-234-350-352), *kalıypa* "halife" (s. 102), *kuran* "Kur'an" (s. 42-45-156-162-190-193-200-278), *kayır* "hayır" (s. 192), *akıret* "ahiret" (s.185), *ahlak* "ahlak" (s. 42), *alla* "Allah" (s. 18-29-236), *amal* "amel" (s. 15-94-152), *can algıç* "azrail" (s. 236-321), *bereke* "bereket" (s. 50-337-382), *cannat* "cennet" (s. 19-45-277), *cuma namaz* "cuma namazı" (s. 102), *paygambar* "peygamber" (s. 54-56-99-134-140-216-219-236-259-324), *orozo* "oruç" (s. 134), *adep* "edep" (s. 285), *oluya* "evliya" (s. 111-387), *parz* "farz" (s. 90-116-286), *soop* "sevap" (s. 140-156), *adal* "helal" (s. 57-93-108-344-346), *aram* "haram" (s. 57-93-190-203-303), *kayır* "hayır" (s. 139-141-192-294-350), *ibadat* "ibadet" (s. 346), *moldo* "molla, imam" (s. 388), *islam* "islam, müslümanlık" (s. 23-47), *busurman* "müslüman" (s. 106), *hristian* "hristiyan" (s. 54), *kıyamata* "kıyamet"

(s. 105-134-254), *kaaba* “kâbe” (s. 134-139-140-145), *meçit* “mescit” (s. 34-35-139-140-198-200-201-216-271-278), *namaz* “namaz” (s. 35-41-43-102-119-134-136-148-198-201-216-234-278), *caynamaz* “seccade” (s. 198), *şaytan* “şeytan” (s. 34-60-211-216-233-305).

Eserde yer alan dinî terimler hem İslam kültürünün Kırgız toplumundaki derin etkisini hem de bu terimlerin dildeki özgün yansımalarını ortaya koymaktadır. Kırgız Türkçesi, bu terimler aracılığıyla dinî kavramları aktarırken, aynı zamanda kültürel kimliğin inşasında da önemli bir işlev görür.

Kırgız Türkçesi, Arapça ve Farsça kökenli İslamî terimleri almış, ancak bazı kelimelerde özgün telaffuz ve biçimlenmeler görülür. Örneğin Arapça *tahâret* sözcüğü “daarat” (abdest) Kırgız Türkçesinin fonetik yapısına uyarlanmıştır.

Allah (alla), Kur’an (kuran), peygamber (paygamber), İslam (islam) gibi temel dinî terimler Kırgız toplumunda İslam dininin merkezi unsurlarını temsil eder. “Alla” terimi, Yüce Tanrı kavramını karşılamaktadır. “Kuran” ise kutsal kitabı işaret ederken “paygamber” peygamberi tanımlar. Bu kelimeler dilde hem kutsal anlam taşıyan hem de günlük dinî yaşamda sık kullanılan sözlerdir.

Ahlak (ahlak), edep (adep), hayır (kayır), haram (aram), helal (adal) gibi terimler Kırgız Türkçesinde dinin etik ve ahlaki boyutunu yansıtmaktadır. “ahlak” ve “adep” kavramları bireysel ve toplumsal davranış normlarını belirtir. “kayır” (hayır) ve “aram” (haram) terimleri ise dinî yasak ve izin kavramlarını içermektedir ve “adal” (helal) anlamına gelip günlük hayat ile dinî kurallar arasındaki uyumu vurgular.

Bazı terimler metinde birden fazla sayfada tekrar ederek hem dildeki yaygınlığını hem de kültürel önemini gösterir. Örneğin “kuran” ve “namaz” terimleri çok sayıda sayfada yer alır, bu da eserin dinsel içeriğinin yoğunluğunu ortaya koyar.

Eserdeki 35 dinî terim, Kırgız Türkçesinin İslam kültürüne ait kavramları dilsel olarak zengin ve ayrıntılı bir şekilde yansıttığını göstermektedir. Terimlerin Arapça-Farsça kökenli olması ve Kırgızcanın fonetik ve morfolojik özelliklerine

uyarlanması, bu söz varlığının evrensel İslamî kültürle ve yerel Kırgız kültürüyle bağlantısını vurgulamaktadır.

Yazar, dinî terimleri karakterlerin düşünce dünyasına ve davranışlarına yedirek, dinî referansların toplumsal değerleri nasıl şekillendirdiğini ustalıkla göstermiştir. Aynı zamanda bu kelimeler, halk dilinde maneviyatın ve kadere inancın nasıl dile geldiğini ortaya koyarak, eserin kültürel dokusunu daha derin ve sahici kılmıştır.

1.5.3. Ruh Bilimi Terimleri

Eserde 24 ruh bilimi terimi tespit edilmiştir:

akıl "akıl" (s. 21-22-37-41-52-59-101-188-228-265-324-330-378), *asiret* "kaygı, endişe" (s. 57), *açuuluu* "sinirli, agresif" (s. 60-136-348), *carım es* "akıl hastası" (s. 115-123), *calınıç* "arzu" (s. 373), *añ-sezim* "şuur, bilinç" (s. 299), *küyünüç* "üzüntü, dert" (s. 19), *sezimtal* "duygusal" (s. 68-240), *kıyal* "hayal" (s. 40-237-298), *delebe* "heyecan, coşku" (s. 130), *sezim* "sezgi, his" (s. 6-7-17-67-154-188-253-318-360), *beypildik* "huzur" (s. 32), *capa* "cefa, ızdırap" (s. 32-99-201-265), *insap* "insaf" (s. 42), *koop* "korku, endişe" (s. 375), *aza* "yas, matem" (s. 43-193), *bakit* "mutluluk" (s. 67-215), *sagınıç* "özlem" (s. 137-257), *ruhiy* "ruh, ruhi" (s. 31-223-271-385), *süyüü* "sevgi, sevda" (s. 185-257), *kubanıç* "sevinç" (s. 162-216-243-321-378), *muñ* "sıkıntı" (s. 122), *abiyir* "vicdan" (s. 11-59-84), *oy-sezim* "zihin" (s. 68).

Ruh bilimi terimleri, insan psikolojisi ve duygusal durumlarını kavramsallaştırmak için dilde yer alan temel sözcük ve kavramlardır.

akıl (akıl), añ-sezim (şuur, bilinç), oy-sezim (zihin) gibi terimler, Kırgızca söz varlığında zihinsel ve bilinçli işlevlerin farklı boyutlarını gösterir. "akıl" genel anlamda mantık yürütme ve muhakeme yetisini ifade ederken, "añ-sezim" daha çok şuur ve farkındalık hâli olarak ele alınır. "oy-sezim" ise özellikle zihinsel süreçlerin ve algının bilişsel yönünü vurgular. Bu farklı terimler, Kırgızcanın zihinsel süreçler için zengin bir kavramsal ayırım sunduğunu göstermektedir.

abiyir (vicdan), insap (insaf) gibi kavramlar bireyin ahlaki ve ruhsal yönünü yansıtır. Vicdan ve insaf gibi kavramların dilde karşılığı, toplumun etik değerlere verdiği önemi işaret etmektedir.

calınıç (arzu), küyünüç (üzüntü, dert), koop (korku, endişe), muñ (sıkıntı) gibi terimler bireysel ruhsal durumların çeşitliliğini yansıtır. “calınıç” arzu ve isteği belirtirken, “küyünüç” ve “muñ” üzüntü ve sıkıntıyı, “koop” ise korku ve endişeyi ifade eder. Böylece dil, insanın karmaşık duygusal hâllerini ince ayrımlarla temsil eder.

Kırgız Türkçesinde ruh bilimi alanına ait terimler, dilin bireysel ve toplumsal ruhsal deneyimleri kavramsallaştırma gücünü ortaya koymaktadır. Eserde yer alan *asiret* “kaygı, endişe”, *kıyın* “zor, içsel sıkıntı” gibi psikolojik durumu betimleyen terimlerin kullanımı, karakterlerin iç dünyalarının anlatımında önemli rol oynamaktadır. Yazar, bu kelimeleri sadece bireyin ruhsal hâlini aktarmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal baskı, travma ve belirsizlik karşısındaki tepkilerini de görünür kılmıştır. Bu bağlamda psikolojik terimlerin kullanımı, karakter çözümlemesini derinleştirirken, okuyucunun empatik bir bağ kurmasını da mümkün kılar.

1.5.4. Coğrafya Terimleri

Eserde 23 coğrafya terimi tespit edilmiştir:

sazdak “bataklık” (s. 189), *cel* “yel, rüzgâr” (s. 15-67-117-269-318-335), *şamal* “rüzgâr” (s. 18-24-121-191-243-296-370-379-381-391), *agın suu* “akarsu” (s. 68-163-241), *özön* “dere” (s. 18-167-183-266-377), *cayıt* “mera” (s. 193-281-284), *too* “dağ” (s. 3-5-8-15-18-23-25-27-32-35-43-62-107-125-163-253-284-324), *deñiz* “deniz” (s. 141-179-260), *dünyö* “dünya” (s. 14-58-61-241-349), *torpu* “ova” (s. 331-341), *kıroo* “kırağı” (s. 18-67-292), *üñkür* “mağara” (s. 8-78-146-291-379), *cıldız* “yıldız” (s. 145-158), *döbö* “tepe” (s. 68-81-103-142-315-335-380), *cayloo* “yayla” (s. 3-38-40-65-78-87-90-109-111-225-329-334-357), *köl* “göl” (s. 15-105-193-215-242-341-365-367), *karta* “harita” (s. 5-75-251), *bulut* “bulut” (s. 58-61-114-121-208-236-324-335-364), *çöl* “çöl” (s. 23-179-284), *oblast* “bölge” (s. 272-

359), *kirka too* "sıradağ" (s. 372), *talaa* "step, kır" (s. 26-121-179-379), *kılda* "zirve" (s. 5-157).

Terimlerin tekrarları, okuyucunun mekânı zihninde canlandırmasını kolaylaştırırken metnin yerellik vurgusunu güçlendirir. Örneğin, "too" ve "cayloo" kelimelerinin sıkça kullanılması, Kırgız kültüründe dağ ve yaylanın hem gündelik yaşam hem de folklor açısından önemine işaret eder. Kırgız kültüründe doğa unsurları sadece fiziksel mekânlar değil, aynı zamanda manevi ve toplumsal bağlamlar taşır. "cayloo" (yayla), Kırgız göçebe kültüründe hayvancılığın ve mevsimsel yaşamın merkezi olduğu için eserde sıkça geçmesi, kültürel yaşamın anlatıma yansımalarıdır.

Kırgız halkının coğrafyayla kurduğu derin bağ, terimlerin seçimi ve kullanımıyla eser boyunca hissedilir. Örneğin, "cayloo" (yayla) sadece bir coğrafi alanı değil, aynı zamanda göçebe yaşam tarzını, hayvancılığın önemini ve toplumsal ritüelleri temsil eder. Bu terim, Kırgızların doğayla uyumlu yaşama biçiminin sembolüdür.

Ruşça "oblast" (bölge) ve "karta" (harita) gibi terimlerin metinde yer alması, Kırgızistan'ın Sovyetler Birliği dönemindeki coğrafi ve siyasi yapılanma süreçlerine işaret eder. Bu kelimeler, yerel dildeki modern terimlerin entegrasyonunu ve kültürel dönüşümü yansıtır.

Metindeki coğrafya terimleri, Kırgız Türkçesinin kendine özgü söz varlığının canlı örneklerini teşkil eder. Bu terimler aracılığıyla roman, sadece fiziksel mekân tasviri yapmakla kalmaz; aynı zamanda Kırgız halkının diline, kültürüne ve coğrafi gerçekliğine dair derinlikli bir portre çizer. Yazar, bu kelimeler aracılığıyla karakterlerin yaşadığı çevreyi ve bu çevreyle olan ilişkilerini ayrıntılı bir şekilde betimlemektedir. Aynı zamanda yer adları ve yön bildiren terimlerin kullanımı, eserin mekânsal bağlamını güçlendirmekte, anlatıya yerel bir kimlik kazandırmaktadır.

1.5.5. Edebiyat ve Sanat Terimleri

Eserde 20 edebiyat ve sanat terimi tespit edilmiştir:

comok “masal” (s. 133-143-157-189-358), *ır* “şiiir” (s. 63-65-366-383-385-388), *dastan* “destan” (s. 101-178-186-193-360-385-390), *adabiyatçı* “edebiyatçı, yazar” (s. 385), *añgame* “hikâye” (s. 5-165), *aytım* “halk şiiiri” (s. 14-321), *aytış* “atışma” (s. 64-178), *epos* “destan” (s. 389), *ırgak* “ritim” (s. 82-101-180), *ilham* “ilham, esin” (s. 181-253), *koşok* “ağıt” (s. 43-85-162-188-253-336-388), *manasçı* “manas destanı anlatıcısı” (s. 255), *muşayra* “atışma şeklinde şiiir yarışması” (s. 64), *sınçı* “eleştirmen” (s. 90), *akın* “âşık, şair” (s. 346), *kazal* “gazel” (s. 23-355), *naama* “name, kitap, eser” (s. 128), *estelik* “yazıt, kitabe” (s. 152), *plakat* “sanatsal levha” (s. 282), *artist* “sanatçı, sanatkâr” (s. 386).

“comok” (masal), “dastan” (destan), “epos” ve “manasçı” gibi terimler, Kırgız sözlü edebiyatının zengin tarihine işaret eder. Örneğin, “manasçı” terimi, ünlü Manas destanının geleneksel anlatıcısını ifade ederek, Kırgız kültüründe sözlü aktarımın kutsallığını ve önemini vurgular. “ır” (şiiir), “aytım” (halk şiiiri), “aytış” (atışma) ve “muşayra” (atışma şeklinde şiiir yarışması) terimleri, Kırgız toplumunda şiiirin sadece edebi bir tür değil, sosyal ve kültürel bir etkinlik olduğunu ortaya koyar. “ırgak” (ritim) ve “ilham” (esin) kelimeleri, edebiyat ve müzik arasındaki estetik bağlantıya dikkat çekmektedir. “kazal” (gazel) ve “koşok” (ağıt) terimleri, Kırgız edebiyatında özellikle duygusal ve biçimsel çeşitliliğin dilsel karşılıklarını oluşturur.

“adabiyatçı” (edebiyatçı, yazar) ve “sınçı” (eleştirmen) terimlerinin metinde bulunması, Kırgızca söz varlığında edebiyat üretimi ve değerlendirmesine yönelik kavramsal zenginliği yansıtmaktadır.

Eserde belirlenen edebiyat ve sanat terimleri, Kırgız Türkçesinin söz varlığının edebi ve sanatsal alandaki derinliğini ve zenginliğini ortaya koymaktadır. Geleneksel sözlü edebiyat türlerinden modern sanat kavramlarına kadar geniş bir yelpazede dilsel karşılıklar bulunması, Kırgız kültürünün hem tarihî mirasına hem de çağdaş kültürel gelişmelere sahip çıktığını göstermektedir. Yazar da bu terimleri karakterlerin yaşamına doğal biçimde yedirerek, edebî geleneğin toplum üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir. Bu terimler sayesinde eserdeki dil, yalnızca bir

anlatım aracı değil, aynı zamanda kültürel bir taşıyıcı hâline gelir. Böylece yazar, sözlü ve yazılı edebiyatın yaşamsal bir unsur olduğunu ortaya koyar.

1.5.6. Mimarlık Terimleri

Eserde 14 mimarlık terimi tespit edilmiştir:

darbaza "avlu" (s. 9-37-52-180-233-247-295-350), *dubal* "duvar" (s. 3-9-44-140-267), *kış* "kerpiç" (s. 247), *köpürö* "köprü" (s. 236-299-317), *kümböz* "kümbet" (s. 297-301), *imarat* "bina, yapı" (s. 248), *tam* "ev, müstakil ev" (s. 163-165-354-361-362-367), *şagıl* "çakıl" (s. 132), *kabat* "kat" (s. 247-263-264), *bölmö* "oda" (s. 130-147-233-234-250), *taş* "taş" (s. 94-121-127-132-133-189), *torsun* "kiriş" (s. 147), *bastırma* "sundurma" (s. 147-203-237), *munara* "minare" (s. 94).

Eserde bulunan mimarlık terimleri, Kırgız kültürünün somut yaşam alanlarını ve yapısal çevresini yansıtan önemli dilsel öğelerdir. Bu terimler, yalnızca fiziksel yapılarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda Kırgız toplumunun yaşam biçimi, tarihî gelişimi ve kültürel kimliği hakkında bilgi verir.

Kırgız toplumunda avlu (*darbaza*) ve ev (*tam*) gibi yaşam mekânları sadece fiziksel alanlar değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin ve toplumsal düzenin merkezi olarak işlev görür. Eserde "darbaza"nın sıkça kullanılması, aile yaşamı ve sosyal etkileşimlerin dilde nasıl ifade edildiğini gösterir.

"munara" (minare) ve "kümböz" (kümbet) gibi terimler, Kırgız kültüründe İslam mimarisinin etkisini ve tarihsel sürekliliği yansıtır. Bu terimlerin metne girmesi, eserin sadece gündelik yaşamı değil, aynı zamanda tarihî ve dinsel bağlamları da içerdiğini gösterir.

"taş" (taş), "kış" (kerpiç), "torsun" (kiriş), "şagıl" (çakıl) gibi terimler, Kırgızların geleneksel yapı tekniklerine dair bilgilerini ortaya koyar. Bu hem yerel mimarlık kültürünün hem de doğal çevre ile uyumun dil yoluyla ifadesidir. Eserde ayrıca, "köpürö" (köprü), "kümböz" (kümbet), "munara" (minare) gibi terimlerin bulunması, yapı ve mimarlık alanında Kırgız Türkçesinin zengin terim hazinesine sahip olduğunu ortaya koyar. "kış" (kerpiç) ve "bastırma" (sundurma) gibi daha

teknik mimarlık unsurlarının yer alması, dilin teknik boyutlarının da işlevsel olduğunu gösterir.

Yazar kullandığı mimarlık terimleriyle kültürel kodları barındırarak eserin yerelliğini pekiştirir ve okuyucuya tarihsel-kültürel bir derinlik sunar.

1.5.7. Müzik Terimleri

Eserde 11 müzik terimi tespit edilmiştir:

obon “melodi, ezgi” (s. 64), *kerney* “borazan” (s. 241), *muzıka* “müzik” (s. 53-252-389-390), *orkestr* “orkestra” (s. 252-390), *polifoniya* “polifoni” (s. 390), *nota* “nota” (s. 389-390), *komuz* “kopuz” (s. 63-65-67-74-82-90-124-171-174-246-386-391), *küü* “ezgi, nağme” (s. 57-65-75-80-101-171-253-387-389), *kıyak* “akordeon” (s. 128-347-387), *çoor* “kaval” (s. 120), *nay* “ney” (s. 268).

Müzikal unsurlar, metne sadece ses değil, aynı zamanda duygu yoğunluğu, anımsama ve ritmik yapı kazandırır.

Eserdeki müzik terimleri hem geleneksel hem de modern müzik anlayışının dildeki yansımalarını içerir. “obon” (melodi, ezgi), “komuz” (kopuz), “çoor” (kaval), “nay” (ney) gibi terimler, Kırgız halk müziğinin temel unsurlarını dil yoluyla aktarır. Özellikle “komuz”, Kırgız müziğinin simgesi olarak kültürel kimliği temsil eder ve eserde yoğun biçimde kullanılması, bu enstrümanın toplumdaki merkezî yerini vurgular.

“muzıka” (müzik), “orkestr” (orkestra), “polifoniya” (polifoni), “nota” (nota) gibi kavramların metinde yer alması, Kırgız toplumunda Batı müzik terminolojisinin ve müzik eğitiminin de kabul gördüğünü ve söz varlığına entegre edildiğini; müzik alanındaki eğitimsel gelişmelerin ve küresel kültürel etkileşimin göstergesi olduğunu yansıtır. Bu durum, Kırgızca söz varlığının çağdaş kültürel ihtiyaçlara uyum sağlama yeteneğini ve dilin çağdaş kültürel dinamiklerle etkileşimini ortaya koyar.

Eserde yer alan müzik terimleri, Kırgız kültürünün müzik alanındaki tarihî derinliği ile modernleşme süreçlerini dilsel açıdan bir araya getirmektedir. Geleneksel enstrüman ve müzik türlerinin yanı sıra Batı kökenli müzik

kavramlarının da söz varlığına girmesi, Kırgız Türkçesinin dinamik yapısını ve kültürel çeşitliliğini gösterir. Bu terimler dilsel zenginliği artırmaktadır.

Sonuç

Dilin temel yapı taşlarından biri olan söz varlığı, dile anlatım gücü katan en önemli unsurlardandır. Yüzyıllar boyunca dilde değişmeden varlıklarını sürdürmeyi başarıp kullanılagelen bu unsurlar, aynı zamanda edebî eserlerin de içeriklerini zenginleştirirler.

Bu çalışma, eser içerisindeki deyimler, kalıp sözler, ikilemeler ve çeşitli alanlara ait terimler gibi söz varlığı unsurlarını yapısal ve anlamsal yönleriyle inceleyerek, metnin kültürel, dilsel ve sosyolojik derinliğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, eserin yalnızca bir anlatı metni değil; aynı zamanda toplumsal belleği yansıtan, halk dilini yaşatan ve sözlü kültür öğelerini kayıt altına alan önemli bir kaynak niteliği taşıdığını göstermektedir.

İkilemelerin kullanım sıklığı ve çeşitliliği, anlatımın canlılığını artırırken halkın gündelik yaşamına dair düşünsel kodları da yansıtmaktadır. Zıt anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler, eserde karşıtlıkların yarattığı anlam zenginliğine işaret ederken; eş veya yakın anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler ile aynı kelimenin tekrarından oluşan ikilemeler ise söylemin ritmik yapısını güçlendirmiştir. Bu durum, yazarın sözlü anlatım geleneğine olan hâkimiyetini ve halk diline olan yakınlığını ortaya koymaktadır.

Kalıp sözler bağlamında vedalaşma, onaylama, reddetme, teselli, kutlama ve yemin gibi toplumsal eylemleri ifade eden yapılar, karakterler arası ilişkilerin belirginleşmesine katkı sunmuş; bireylerin duygu durumları ve sosyal rolleri bu kalıp sözler aracılığıyla daha anlaşılır hâle gelmiştir. Bu ifadeler, iletişimi doğal kılarken aynı zamanda kültürel kimliğin ve yerel söyleyiş biçimlerinin metne yedirilmesini sağlamıştır.

Askerî, dinî, ruh bilimsel, coğrafi, edebî, mimarî ve müzikle ilgili terimlerin metin içerisinde işlevsel biçimde kullanılması ise eserin sadece edebî bir anlatı değil, aynı zamanda kültürel bir belge olduğunu göstermektedir. Yazar, farklı bilgi

alanlarına ait kavramları bağlama uygun biçimde kullanarak çok katmanlı bir metin üretmiş, böylelikle okuyucuya geniş bir zihinsel perspektif sunmuştur.

Sonuç olarak bu eser; halk diliyle kurgulanmış atasözleri, deyimler, ikilemeler, kalıp sözler ve terimlerle hem dil çalışmalarına hem de kültür aktarımına önemli katkılar sunan bir yapıttır. Yazar, bu unsurlar aracılığıyla yalnızca estetik bir anlatı inşa etmemiş; aynı zamanda toplumun düşünce biçimini, değer sistemini ve gündelik yaşam pratiklerini gelecek kuşaklara taşıyan bir sözlü mirası da kayıt altına almıştır.

Kaynakça

- Akın, E., Miçooğulları, M. (2021). “Avare Yıllar Romanının Söz Varlığı Açısından İncelenmesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 40(1), 1-11.
- Aksan, D. (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Artıkbayev, K. (2013). *XX. Yüzyıl Kırgız Edebiyatı Tarihi*. Çev. Mayramgül Dıykanbayeva, Ankara: Bengü Yayınları.
- Çotuksöken, Y. (1992). *Deyimlerimiz*. İstanbul: Özgül Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım, Yayım, Tanıtım.
- Erol, Ç. (2007). *Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Göğüş, B. (1998). *Anlatım Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Kurtuluş Ofset.
- Gökdayı, H. (2008). “Türkçede Kalıp Sözler”. *Bilig*. (44), 89-110.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İkileme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kasimbekov, T. (1986). *Kelkel*. Frunze: Kırgızistan Basımevi.
- Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özdil, H., Özdil, E. (2017). “Kudret Ayşe Yılmaz’ın Orobanhiyye Romanının Söz Varlığında İkilemeler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. c. 6, S. 3, s. 1699.
- Pilav, S. (2008). “Terim Sorunu ve Eğitim Öğretimde Terimlerin Yeri ve Önemi”. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*. 16(1), 267-276.
- Tekeli, S. (2022). “Rusça’nın Söz Varlığı Unsurları Temelinde Durgun Don Romanının Söz Varlığı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. 1(56), 53-66.
- Türkben, T. (2018). “Ömer Seyfettin hikâyelerinin Türkçenin söz varlığı bağlamında incelenmesi”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. (44), 215-251.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Extended Abstract

Language is a communication system specific to societies and appears in various structural forms. While some languages reach millions, others may be spoken by a relatively limited number of people. From the dawn of human existence to the present, it is evident that numerous languages have facilitated interaction and communication among individuals. As populations have grown and human capabilities have advanced over time, language has, despite periods of decline or transformation, expanded its scope, increased its significance, and accentuated its internal variations. These processes of change and development reveal that language is far from static. However, language is not merely a passive medium; it does not merely reflect reality—it actively shapes and constructs it. Language not only mirrors the external world but also serves as the source of internal mental images and representations. In other words, each language interprets, conceptualizes, and structures social, psychological, and physical reality in its own unique way, thereby offering a distinct worldview or perspective. This worldview is most clearly revealed through the vocabulary of the language.

Language, the most fundamental means of transmitting messages between speaker and listener, has evolved alongside human history. Developing and transforming alongside the society in which it is used, language continues to remain open to similar processes of change and advancement today. Its dynamic and living nature as a means of communication underscores the profound influence of spatial, temporal, and societal contexts on its development. Thus, one may assert that just as there are diverse spaces in the world, there are equally diverse societies; and for every society, there exists a unique communicative environment, each characterized by its own distinct communicative tools. This multiplicity has enabled the existence of hundreds, even thousands, of languages across the globe. Current estimates suggest that there are approximately five to six thousand languages spoken worldwide. Among these are languages such as Chinese, spoken by millions, as well as tribal languages whose speaker populations may be numbered only in the hundreds. Therefore, it is essential to identify and analyze the distinguishing features that allow for the classification and comparison of such diverse languages.

In this regard, the examination of a language's vocabulary proves fundamental in distinguishing it from others. The vocabulary of a language sheds considerable light on its historical development, reflecting phonological, morphological, syntactic, and semantic changes that have occurred over centuries. It also reveals the nature and extent of influences exerted by other languages. Given that language evolves within the society in which it is spoken and transforms along with it, it is reasonable to assert that all socio-cultural phenomena experienced by that society inevitably affect the language—and in particular, its vocabulary. As no society can be considered static today, it is evident that the vocabulary of any language will continue to undergo change and development. Thus, vocabulary must be regarded as an element highly susceptible to every type of linguistic transformation. Indeed, every lexical unit embedded within a language bears the imprint of these ongoing shifts.

Although the term "vocabulary" refers to the entirety of a language, it also includes all types of lexical and phraseological elements contained within it. In philological and linguistic studies, a language's vocabulary includes not only its native words and technical terms but also loanwords from other languages, proverbs, idioms, conventional expressions used in interpersonal communication, and certain fixed aphorisms. Collectively, these elements constitute what is referred to as the vocabulary of a language. This vocabulary reflects the conditions under which a given nation exists, the cognitive patterns of its people, and the cultural universe shaped by these conditions. Therefore, language and its vocabulary

must be regarded as two interrelated domains, each possessing the power to influence, alter, and transform the other. Accordingly, every identification and inference made within the field of vocabulary fundamentally offers insights into the language to which it belongs. Likewise, every transformation and development within a language can be observed through corresponding shifts within its vocabulary.

When referring to the vocabulary of a language, what is evoked is a holistic system composed of multiple elements. Accordingly, it is reasonable to assert that various factors influence a language's vocabulary. Among these, culture—within which a language is formed and develops—is arguably the most significant. Thus, cultural determinants that shape vocabulary must be acknowledged. These include modes of life, relations with neighboring nations, and religion. Every word or utterance, whether spoken or written, is intrinsically linked to the way of life of individuals and societies. Language emerges within this lived experience and evolves through the speakers who use it. Consequently, the transformation of individuals leads to societal change, which in turn brings about shifts in lifestyles. Within this entire cycle of transformation, language continues to evolve. This demonstrates that language develops in response to changes in person, time, and place. These three factors function as influential agents under the regulatory framework of the language itself, and their influence contributes to the language's evolution, provided that any intervention remains consistent with its intrinsic rules and natural structure.

Another key factor influencing vocabulary is religion. As language arises and matures within a social context, and given religion's formative influence on social life, it follows that religion profoundly impacts language. Not only the presence of dominant religions but also instances of religious conversion within societies have historically shaped linguistic structures. Such religious transformations often lead to the adoption of new loanwords and, in some cases, even changes in script. All these dynamics have contributed to the diversification of sources from which language draws its content.

Language is one of the principal resources that nourish culture. Every linguistic expression inherently carries traces of the culture that produced it. Culture, in turn, emerges and evolves within the environmental context in which a society lives, and its particular characteristics are shaped by the geography it inhabits. Both the original context in which a language is formed and any subsequent contexts to which it is exposed or by which it is influenced play decisive roles in the language's transformation and development. Each nation moulds its language and culture over centuries; and like a river flowing through varied landscapes, it absorbs elements from every cultural terrain it traverses. The spoken and written language of every civilized nation is replete with words and idioms adopted from the civilizations it has encountered. Thus, when analyzing the vocabulary of a given language, it is impossible to consider it apart from the cultural and societal context in which it operates.

Within this vocabulary, certain core elements—constructed from the native resources and grammatical rules of the language—stand out. These are known as native or core vocabulary items. This foundational lexicon, shaped primarily by the internal structures of the language (yet sometimes incorporating foreign elements), encompasses concepts ranging from human anatomy and bodily functions, to food and drink, commonly used tools, natural phenomena, agricultural concepts and practices, essential verbs, and numerical systems. This comprehensive set also includes culturally embedded expressions such as idioms, proverbs, fixed phrases, reduplications, and specialized terminology used in fields like science and technology.

The vocabulary of a language is among the most critical indicators of its richness and level of development. Every language possesses its own distinct lexical inventory. In this

regard, Kyrgyz Turkish is notably rich in terms of its lexical elements. As is well known, each writer has a unique lexical repertoire, and it is through this personal lexicon that writers craft and shape language. Literary works, in turn, emerge as products of this creative linguistic process. In revealing the vocabulary of a language, literary texts play a crucial role. Owing to the fact that literary works often contain a broad range of lexical items specific to their respective languages, they serve as fertile ground for vocabulary studies.

Research conducted on the vocabulary found in literary texts is of great significance for several reasons: it enables the identification of the lexical elements of a given language, reveals its unique linguistic features, contributes new elements to the lexicon, and uncovers essential aspects of the conceptual universe, cultural characteristics, belief systems, worldview, traditions, modes of thought, and both tangible and intangible values of the speech community to which the language belongs. Thus, literary texts not only reflect the language's existing vocabulary but also serve as vehicles for the preservation and expansion of its linguistic and cultural heritage.

This study analyzes the vocabulary of *Kelkel*, a novel by Tölögön Kasymbekov, one of the most prominent figures in Kyrgyz literature and a pioneering author in the development of the historical novel within the Kyrgyz literary tradition. The rationale for selecting *Kelkel* as the object of inquiry stems from the distinctiveness of Kasymbekov's language, the lexical richness of the novel, and the absence of any prior vocabulary-focused analysis of the work. The study encompasses a range of lexical components found in the novel, including proverbs, idioms, reduplications, formulaic expressions, and specialized terminology.

The methodological framework employed is qualitative in nature, specifically utilizing document analysis as the primary method of data collection. The central aim of the research is to identify the vocabulary elements present in the text and to determine the frequency and extent of their usage. By doing so, the study seeks to contribute both to the understanding of Kasymbekov's linguistic style and to the broader mapping of the lexical landscape of Kyrgyz literary language.

The analysis yielded the following results:

Among the identified lexical elements, proverbs were the least frequently used. A total of 36 proverbs were found in the novel, appearing 47 times in total with varying frequencies. The most frequently used proverb, appearing four times, is *caman aytpay cakşı cok* "there can be no good without the bad being spoken first".

The novel demonstrates significant richness in its use of idioms. Idioms constitute the most frequently used lexical category among the identified elements. A total of 233 idioms were recorded, appearing 597 times throughout the text with varying frequencies. The most frequently used idiom, *kol saluu* meaning "to reach out", occurs 15 times.

In terms of reduplications, 133 instances were identified: 59 formed through repetition of the same word, 37 composed of synonymous or near-synonymous words, and 37 made up of antonyms. The most commonly used type of reduplication involves repetition of the same word. These 133 reduplications appear a total of 226 times in the text. The most frequently used reduplication is the antonym-based *narı-beri* "to and fro", which appears 11 times.

The study identified 72 formulaic expressions categorized as follows: 15 expressing well-wishes; 10 expressing ill-wishes; 5 related to greetings; 3 with religious connotations; 4 used in requests; 3 in apologies; 9 for expressing approval; 5 for rejection; 5 for farewells; 5 for consolation; 2 for celebration; 2 for oaths; and 4 used for praise or commendation. Expressions conveying well-wishes (e.g., blessings, prayers) were the most commonly used.

These 72 expressions were used a total of 209 times. The most frequently used formulaic expression, appearing 14 times, is *makul* meaning “alright”, which conveys approval.

Terms constituted the second most frequently used lexical element in the novel. In total, 182 technical terms were identified: 55 military, 35 religious, 24 psychological, 23 geographical, 20 literary and artistic, 14 architectural, and 11 musical. Military terminology appeared most frequently. These 182 terms were used a total of 645 times. The most frequently used term is *asker* which is “soldier”, which appears 19 times.

In light of these findings, it can be concluded that the novel is lexically rich in terms of idioms, technical terms, and reduplications, while proverbs and formulaic expressions are used to a lesser extent. The abundance of such diverse lexical materials clearly demonstrates Kasymbekov’s mastery of vocabulary and highlights his skillful engagement with the lexical reservoir of Kyrgyz Turkish.